

Kan ik jou ontmoeten...?

Competenties van de geestelijk verzorger in de ontmoeting met mensen met een verstandelijke beperking in pastoraal perspectief

Margot Schouten

Bij de voorplaat:

www.hanspruijn.nl/images2006/ontmoeting_jpg.jpg

geraadpleegd op 31 mei 2008

FACULTEIT GEESTESWETENSCHAPPEN
DEPARTEMENT RELIGIEWETENSCHAPPEN EN THEOLOGIE
ZORG, ETHIEK EN BELEID

Masterthesis, juni 2008
Margot Schouten, S 666312
Begeleidend docent: prof. dr Rein Nauta
Co-referent: dr Veerle Draulans

VOORWOORD

“Daar is de dominee....”

Er zijn cliënten die mij “dominee” noemen, anderen zeggen “daar komt de pastoor....” Eén cliënt noemt mij “pastores”, als vrouwelijke vorm van pastoor. Het bordje op de deur, in de instelling, waar deze cliënt voorheen woonde, vermeldde deze term, echter als aanduiding dat dit de kamer van de pastores (meervoud) was. Er was wel een vrouwelijke geestelijk verzorger!

Vanuit de eigen context en het eigen referentiekader spreken cliënten me aan tijdens onze ontmoetingen. De één roept “zingen!” De ander zegt niets en komt met gevouwen handen naar me toe. Weer een ander draait zich om en loopt de kamer uit. “Mij niet gezien” Of juist wel?

Ik heb een plaats bij de mensen, ze herkennen mij, ieder op eigen wijze, vanuit eigen ervaringen. Sommigen ontmoeten mij bewust, anderen lopen voorbij. Ook bewust? Sommigen komen me tegemoet, anderen trekken zich juist terug en maken daarmee duidelijk dat ze het wel anders zouden willen....Hoe gaat een geestelijk verzorger daar mee om? Wat kun je inzetten om de ander uitnodigend, soms letterlijk de hand toe te steken zodanig dat die ander de hand aanvaardt kan? Welke competenties zijn daarvoor nodig?

Al een aantal jaren ben ik werkzaam in een instelling waar aan ongeveer 500 cliënten zorg wordt verleend, waar ondersteuning en dienstverlening wordt geboden aan mensen met een verstandelijke beperking. De meesten wonen er, maar sommigen maken slechts gebruik van enkele voorzieningen, terwijl ze thuis of elders wonen. De instelling is neutraal, niet gebonden aan een levensbeschouwing en staat open voor alle cliënten met de indicatie voor deze vorm van zorg, ongeacht hun levensbeschouwing. Enkele kleinere voorzieningen van de instelling hebben een protestants-christelijke identiteit. Bewoners en begeleiders worden daar voluit aangemoedigd het geloof een plaats te geven in het dagelijks leven.

Ik ben daar werkzaam ten behoeve van de cliënten en hun begeleiders. Het houden van kerkdiensten, belevingsvieringen, praatgroepen, individueel pastoraat, maar ook het organiseren van een muziekavond of een optreden van een toneelgroep met als onderwerp een bijbels thema, het komt allemaal samen in deze functie.

Ik probeer oog te hebben voor wat er leeft, oor te hebben voor de levensverhalen van mensen en hun begeleiders en ook handen en voeten te geven aan die levensbeschouwing die mensen met een liefdevolle God verbindt. De gedachte dat in de ontmoeting met God een zinvol bestaan ligt, is het gevolg van mijn geloof. Mijn hoop is dat mensen hun eigen, spirituele weg ontdekken.

De ontmoeting tussen de geestelijk verzorger en de client vindt daar plaats. Dagelijks, in het gewone leven, in de woning, of op het werk, aan tafel, of wandelend op het plein en op weg naar de dagbesteding, bij toeval of na een afspraak. Over die ontmoetingen gaat het in deze scriptie.

En over de geestelijke verzorger zelf. Hij zet zich zelf in bij die ontmoeting om ruimte te maken en de ander als mens helpend tegemoet te treden.

De namen, hierna genoemd, zijn gefingeerd, de ervaringen en de gebeurtenissen hierna beschreven, zijn echt.

In de meeste gevallen wordt met “hij” en “zijn” eveneens “zij” en “haar” bedoeld.

Ik dank de mensen om mij heen. Hun steun, hun aanmoediging en praktische hulp, het was er allemaal. Zo kon ik tussen mijn “gewone” werk door deze afrondende scriptie schrijven.

Tot slot:

Elkaar tegen komen roept verschillende emoties op maar die van de verwondering over al die ontmoetingen komt toch het meest voor.

Dordrecht, juni 2008

Margot Schouten

DRIE MOMENTEN VAN ONTMOETEN 1

INLEIDING 3

HOOFDSTUK 1 ONTMOETEN 7

- 1.1 *Waarom zou ik jou ontmoeten?* 9
- 1.2 *En daarom opnieuw: waarom zou ik jou ontmoeten?* 11
- 1.3 *Wanneer en waar kan ik je ontmoeten? Tijd en ruimte* 13
- 1.4 *Hoe zal ik je ontmoeten? Communicatie met hoofd, hart en handen...* 14
- 1.5 *Dat ik jou ontmoeten kan...?* 16
- 1.6 *Vorm, inhoud en proces van ontmoeten* 17

HOOFDSTUK 2 ONTMOETEN IS MENSENWERK 19

- 2.1 *Verskil tussen mensen onder woorden gebracht* 19
- 2.2 *Mens in relatie* 20
- 2.3 *Wie is de mens, gezien vanuit de theologische antropologie* 21
- 2.4 *Denken over de gehandicapte mens* 22
- 2.5 *Ambivalentie in de ontmoeting te overkomen?* 23
- 2.6 *"...Als U zelf". Mensen in het licht van de eschatologie* 24
- 2.7 *"Ontmoeting". Een bijbelse metafoer* 25

HOOFDSTUK 3 PSYCHOLOGIE VAN ONTMOETEN 27

- 3.1 *Ambivalentie in de ontmoeting* 27
- 3.2 *Vertrouwen?* 28
- 3.3 *Verwachting en teleurstelling* 32
- 3.4 *Intersubjectiviteit* 33
- 3.5 *Raakvlak met de theologie* 35

HOOFDSTUK 4 ONTMOETEN: HET HERSTEL VAN HET GEWONE LEVEN 37

- 4.1 *De alledaagse theorie* 37
- 4.2 *De dagelijkse praktijk* 39
- 4.3 *Gezamenlijk werkveld, taalveld en perspectief* 41
- 4.4 *Raakvlak met het pastoraat* 42

HOOFDSTUK 5 COMPETENTIES IN DE ONTMOETING 45

HOOFDSTUK 6 DAT IK JOU ONTMOETEN KAN! – SAMENVATTING 49

HOOFDSTUK 7 CONCLUSIES 53

BIBLIOGRAFIE 55

BIJLAGEN 57

DRIE MOMENTEN VAN ONTMOETEN

Aantrekken of afstoten?

Twee mensen ontmoeten elkaar. Toevallig. Ze zien elkaar, zijn in elkaars nabijheid; ze lopen of zitten naast elkaar, of tegenover elkaar.

Toevallig is de ontmoeting, als de weg van het leven hen bijeen brengt, zomaar, zonder afspraak. In deze context kan er iets gebeuren, iets heen en weer gaan, het klikt, er breekt wat licht door, of het klikt anders, iets raakt verduisterd. Het heilzame, het lichte, kan aan elkaar toevallen, onverwacht. Maar ook de keerzijde is mogelijk: de ontmoeting kan je zwaar vallen, iets zwaars kan je overvallen.

Evenwicht in balans?

Twee mensen ontmoeten elkaar voor het eerst. Alles is nieuw. Voor het eerst zie je elkaar, hoor je elkaar, onbevangen? Nee, toch... een eerdere ervaring komt boven, een algemeen oordeel telt mee, en voor dat je het weet, bepalen die oude patronen de ruimte van de ontmoeting. Nog wel een gedeelde ruimte, dat wel, maar de één trekt zich al gauw terug, de ander overschrijdt een grens. Evenwicht in balans?

Een openbaring?

Twee mensen ontmoeten elkaar, op een bestemde plaats, en een zekere tijd, afgesproken, bereid tot ontmoeting, gereed tot luisteren, klaar om te spreken, Wederkerig. De één steekt de hand uit, de ander legt de hand daarin, teken van verbondenheid. Tussen mensen, die bij de ander tot hun recht komen. Iets van licht breekt door, een besef van Eeuwig, van Absoluut, van gekend zijn en gehoord worden. Een openbaring!

INLEIDING

“Kan ik jou ontmoeten...?”

Competenties in de ontmoeting is de ondertitel van deze scriptie.

De ontmoeting met de ander hoort in de samenleving tot het patroon van alle dag. De meeste mensen zijn daarmee vertrouwd. Zij hebben de vaardigheid ontwikkeld om anderen te ontmoeten, in openheid en met een goede omgangsvorm. In de ontmoeting maken mensen meer of minder ruimte voor elkaar. Zij beginnen en eindigen de ontmoeting en gaan weer verder op hun levensweg.

Bij een ontmoeting ontstaat ruimte. In het begrip “ruimte” gaat het om de relatie-in-context tussen twee mensen. Het is de gedeelde ruimte. Iets gezamenlijks. In en door de ontmoeting ontspringt een relatie. Is een eerste relatie gegroeid, dan kan de ontmoeting zich herhalen, en opnieuw: het begin van de ontmoeting...maar nu anders, de ervaring van de eerste ontmoeting telt mee ...

De ontmoeting begint met kijken en horen, soms met aanraken. Alles is gericht op luisteren naar de ander, op het verstaan van de ander in zijn leven, op zijn weg, met zijn eigen levensverhaal. De psychologie van de ontmoeting begint met de zintuiglijke ervaring binnen de ontmoeting. Het ervaren van de ander en van jezelf, want ontmoeting is ook zelfduiding. Ontmoeting is de verbinding tussen het zelf en de ander, tussen eigen en vreemd. Tussen datgene wat wij ervaren en dat wat wij niet kunnen weten maar slechts vermoeden.

De geestelijk verzorger ontmoet dagelijks vele cliënten, mensen met een verstandelijke beperking. Over deze ontmoetingen gaat deze scriptie. En wel vanuit het perspectief van de geestelijk verzorger die deze mens ontmoet. Elke ontmoeting komt daardoor in een bepaald licht te staan. In pastoraal licht; het licht van spiritualiteit, van perspectief en van ruimte, in de hoop dat er iets meeklinkt van een Ontmoeting met de Eeuwige. Er zijn verwachtingen, er vormt zich een beeld en in de ruimte van de ontmoeting zal min of meer een relatie moeten groeien. Want dat is de professionele opdracht, die aan het werk van de geestelijk verzorger ten grondslag ligt.

De ruimte van de ontmoeting is een begin. In de ontmoeting tussen geestelijk verzorger en cliënt voltrekt zich de mogelijkheid om samen te zoeken naar een zingevende verbinding. Een ontmoeting waarin het leven, het gewone leven, voluit in al zijn facetten mee kan klinken. Maar ook een ontmoeting waarin je probeert een perspectief te ontdekken, weg uit een soms vreemde, hopeloze situatie, in de richting van... ja, van wat eigenlijk?

Zoeken naar een antwoord op deze vraag is een persoonlijke daad, gedragen door het collectief van de instelling en verwoord in de visie ervan. Het is een persoonlijk

antwoord, vanuit persoonlijke betrokkenheid, want in de zorg te werken kan niet anders dan op persoonlijke wijze, met hart en ziel, maar vooral met inzet van je zelf. Competentieontwikkeling, theoretische en praktisch, is daarbij uiteraard onmisbaar. Kennis over de verschillende handicaps en hun gevolgen voor ontwikkeling en gedrag van de mens, op het gebied van ontwikkelingspsychologie, van communicatie, is nodig om de ontmoeting mede vorm te geven. Een open houding en een respectvolle bejegening nodigen die ander uit om volop mens te zijn; een mens met mogelijkheden en beperkingen, die in meer of mindere mate ondersteuning nodig heeft om het goede leven goed te leven. (HOUTEPEN, 2006) En de ethiek reikt daarbij de noodzakelijke methode aan voor de reflectie over het handelen. Goede zorg vereist immers een voortdurend overdenken, bestuderen, onderzoeken en roept ook op tot een gezamenlijke verantwoordelijkheid in doen en in laten.

Bij de ontmoeting gaat het om de ruimte die er ontstaat tussen twee mensen, in het geval van deze scriptie tussen de geestelijk verzorger en de cliënt. Althans, laten we hopen dát die ruimte ontstaat... Mijn hypothese is dat persoonlijke inzet voor de ontmoeting onontbeerlijk is, en hoewel onontbeerlijk, toch, desondanks, zowel kan helpen als hinderen. Want helpend aanwezig zijn in de ontmoeting betekent ruimte scheppen. Maar soms moet erkend worden dat in de ontmoeting niet altijd ten volle ruimte ontstaat. Soms is er een beperking van ruimte voelbaar, door te weinig aandacht, in vluchtigheid, door onvermogen, in beperkte tijd, of juist ruimte die niet goed gedeeld is, de één teveel, de ander te weinig, onevenwichtig, uit balans. Ook is er soms een beperking van ruimte door gedachten, gevoelens .... tegenoverdracht komt voor, verwachtingen en teleurstellingen zijn er deel van. Alle hangen samen met de inzet van het zelf als middel in de ontmoeting met de ander. De visie dat deze aspecten een goede relatie in de weg zouden staan, heeft lang gegolden. De persoonlijke inbreng zou zo niet vermeden, dan toch in ieder geval met argwaan bekeken moeten worden. In de hedendaagse literatuur wordt hierover genuanceerder geschreven. We lezen steeds vaker dat er juist gebruik zou moeten worden gemaakt van de potentie die er in de intermenselijke ruimte ontstaat.

Het pastorale ontmoeten speelt zich af in de context van de instelling en van de functie van geestelijk verzorger. Zijn persoonlijke inzet is onlosmakelijk verbonden met verwachtingen en teleurstellingen. Deze factoren horen bij het menszijn en om ze te beschrijven is enige afstand ervan zeker niet overbodig. Ik veronderstel dat er naast kennis een aantal competenties nodig is om een pastorale ontmoeting vorm en inhoud te geven. In de literatuur worden de competenties genoemd die nodig zijn voor een goed pastoraal contact. Ook worden vaardigheden genoemd, die de pastor in het werk ondersteunen. Deze visies zal ik vergelijken met de methode, zoals die in de instelling wordt gehanteerd: de methode “Herstel van het gewone leven” (TER HORST, 1997, 2002) en de psychologische criteria van Triple-c, een behandelingsmodel dat in de instelling bekend is. In een apart hoofdstuk zal dit beschreven worden.

Kan ik jou ontmoeten...? Daarom wordt allereerst de ontmoeting als thema beschreven.(hoofdstuk 1) De vorm van de ontmoeting, die soms mede de inhoud ervan bepaalt en het proces dat daarin begint en verder gaat, geven aan een ontmoeting een zekere indruk, een kracht, bepalend voor de relatie die uit de ontmoeting groeit.

Een ontmoeting is mensenwerk. Vandaar dat een hoofdstuk (2) wordt gewijd aan de antropologische ontwikkeling in het denken over de mens. Ik beperk mij hier tot het 20ste eeuwse denken. Specifieker dan de antropologie noem ik hier de theologische antropologie, waarin een bijbels denken over de mens wordt verwoord.

Psychologische factoren die een rol spelen in de ontmoeting, zoals verzet en vertrouwen, verwachtingen en teleurstelling, en tegenoverdracht, worden beschreven vanuit de visie van Cooper-White ¹ en Dittes.² (3). Aan hun werk ontleen ik een visie met het oog op de persoonlijke inzet binnen de pastorale zorg en de competenties die de geestelijke verzorger zou moeten ontwikkelen in het professioneel omgaan met deze psychologische factoren. De inzet van de geestelijk verzorger zelf is daarbij onderwerp van de ontwikkelde theorie over het gebruik van tegenoverdracht in de ontmoeting met de ander.

Hoofdstuk 4 geeft de omschrijving van de methode “Herstel van het gewone leven”, die als basis dient voor de opzet van Triple-c, het behandelingsmodel, zoals dat in de instelling wordt gevolgd in de ontmoeting met cliënten. Ik hoop dat de beschrijving ervan ertoe leidt dat zichtbaar wordt hoe daarin kwaliteit in de ontmoeting met cliënten bereikt kan worden.

Hoofdstuk 5 gaat verder in op de competenties. Samenvatting en conclusies worden beschreven in hoofdstuk 6 en hoofdstuk 7.

Doel en richting van de ontmoeting

De pastorale ontmoeting vindt plaats in “het gewone leven”, het leven van alledag, in een instelling waar mensen 24 uur per dag zorg en ondersteuning mogen verwachten. Geworteld in deze zorg is de keuze voor het perspectief helder. Het doel is herstel van het gewone leven, opbouw van relaties, omgang met en opbouw van de beperking in mensenlevens, in het “hier en nu”. Het gaat om “telkens opnieuw”, om het besef dat er “elke dag weer een nieuwe dag” is. Steeds een nieuw begin in de ontmoeting met elkaar.

---

¹ P.COOPER –WHITE, *Shared Wisdom. Use of the self in pastoral care and counseling*, Minneapolis: Fortress Press 2004

² DITTES, J.E., *When the people say no. Conflict and the Call to Ministry*, New York: Harper Ministers paperback library 1979

“Het gewone leven” is ook een leven in eschatologisch perspectief, waarmee de richting ervan wordt uitgedrukt. Het is een leven van Belofte, met het visioen van Beloofd Land, van het “nog niet, .. en toch”.

Zo kunnen mensen elkaar ontmoeten en met elkaar op weg gaan, elkaar bij de hand nemend, elkaar ondersteunend. Hoopvol! Met verlangen.

Een pastoraal thema beschrijven toont de eigen belangstelling. De richting ervan zegt iets “over de hoop die in ons is”. Vanuit dat perspectief is deze scriptie te lezen.

HOOFDSTUK 1 ONTMOETEN

Het ontmoeten maakt deel uit van het gewone leven. Mensen ontmoeten elkaar dagelijks en zijn daar in meer of mindere mate mee vertrouwd. Ze hebben de vaardigheden om de ontmoeting succesvol te laten zijn. Hoe anders is dit wanneer de geestelijk verzorger de mens met een verstandelijke beperking ontmoet. (1.1). Vanuit de ambivalentie van zowel afstoten als aantrekken in de ontmoeting, wordt de vraag gesteld, waarom je een mens met een verstandelijke beperking zou willen ontmoeten. (1.2). Ontmoeten is het begin van het leren kennen van elkaar. Hoe kun je iemand kennen, die niet spreekt, die onbegrijpelijk gedrag vertoont, die überhaupt weinig gedragsmogelijkheden heeft, vanwege een ernstige meervoudige handicap? (1.3). De tijd en de ruimte van de ontmoeting worden benoemd (1.4), als ook de vraag op welke wijze je iemand kunt ontmoeten. Welke communicatiemogelijkheden heb je om iemand met een verstandelijke handicap te ontmoeten en te leren kennen (1.5). Bij (1.6) wordt de vraag hernomen, in stellende zin, maar nog steeds met een vraagteken: ..dat ik jou ontmoeten kan? Tot slot (1.7) wordt het ontmoeten beschreven in termen van vorm, inhoud en proces.

In de visie van de zorginstelling³ wordt een ieder aangemoedigd de cliënten te ontmoeten en met hen een relatie aan te gaan. Die ontmoeting is voor nieuwelingen in de zorg een existentiële ervaring. Vormden de cliënten tot nu toe een groep, de groep van mensen met een verstandelijke beperking, zonder echte noodzaak je daarmee te verhouden, vanaf het moment van ontmoeten met die ene mens gebeurt er iets. Je kijkt de ander aan, je ziet en hoort, je ruikt en voelt en opeens zie je de ander, je laat je raken door die ander en weer gebeurt er iets: er dringt besef door van Ik tegenover Jou, Jij tegenover Mij, Ik ontmoet Jou. Jij ontmoet Mij. Door ontmoeting wordt een individu tot persoon met een identiteit. In die ontmoeting noemen mensen elkaars naam, waarmee betekenis gegeven wordt aan het bestaan van de ander; de betekenis van erkend, gezien en gehoord worden. De moeite waard! Wederkerig.

Soms worden als vanzelfsprekend handen uitgestoken naar elkaar, voorzichtig, afwachtend, ook soms vol vertrouwen. Er is verlangen, soms is er zekerheid, dat de ander die hand zal grijpen.

Toch is dit niet vanzelfsprekend. Er gaat iets aan vooraf. In de allereerste ontmoeting met de ander, met de gehandicapte ander, ontstaat een gevoel van bevreemding om het anders zijn; het is niet positief of negatief, maar vreemd, leeg. Er is handelingsverlegenheid. Er zijn geen woorden voor, bevreemding is een leeg moment, een kruising tussen eigen en ander, tussen Ik en Jou. En omdat er niets is, is

---

³ Zie bijlage 1: *de visie van ASVZ Zuid West*

er noch erkenning noch verwerping.⁴ In de ontstane relatie is die leegte van bevreemding noodzakelijk aanwezig. Er is even niets, geen doen maar ook geen laten, geen aantrekken maar ook geen afstoten. Deze leegte biedt een pas op de plaats om te beschouwen, om in een zekere passiviteit te zoeken naar een wijze van omgaan met de ander, of niet, en te zoeken naar een wijze van contact maken met de ander, of niet. Niets is vanzelfsprekend en buiten de orde zijnde, volgt op bevreemding heel gemakkelijk de *ver*-vreemding. Bij jezelf en bij de ander. Geen naam en geen uitgestoken hand.

Het is als de ontmoeting met een kunstwerk. Het beeld raakt je of het raakt je niet. Je loopt eraan voorbij, je loopt nog eens terug en kijkt opnieuw en opeens zie je iets, het boeit, geboeid blijf je staan, verbonden met het kunstwerk, gebonden door datgene wat je ziet. Je bent geraakt en hebt je laten raken.

Bevreemding: Een eigenaardig kind 1¹

De zon schijnt. Op de stoep staat een buggy met daarin een tevreden baby. De moeder zit op een bankje naast de buggy. Ze ziet een jongen aankomen. De jongen ziet de baby, holt naar haar toe, pakt haar gezichtje voorzichtig vast en kust het. De moeder lacht onzeker, bevreemd kijkt ze naar de jongen. Wat een eigenaardig kind.

Maar het gaat toch om een ontmoeting, waarin en waardoor een relatie ontstaat? Een ontmoeting waarin men geraakt wordt, of zich laat raken door de ander? Is er zoiets als een keuze, een verantwoordelijkheid om in en door de ontmoeting in te gaan op een appèl van de ander? Of is er een functionele opdracht om de ontmoeting aan te gaan? Hoe dan ook, de relatie met een gehandicapte mens vraagt inspanning en inzet, en houdt ook in dat er vergissingen gemaakt kunnen worden en dat de ander verkeerd wordt verstaan. Vaak volgt op de passieve leegte een actieve afstand. Een veilige ruimte tussen twee mensen, om het tekort aan vanzelfsprekendheid in de omgang een plaats te geven. Gebrek aan herkenning schept hier de afstand terwijl nabijheid nog niet mogelijk is. Kennis over de ander zou voor de overbrugging van de afstand kunnen zorgen. Maar waarom zouden wij kennis opdoen over de ander? Willen wij die ander wel leren kennen? Is er motivatie, is er een keuze, een verantwoordelijkheid? Levinas spreekt in dit verband over een morele verantwoordelijkheid om iemand te willen ontmoeten. Daarmee benoemt hij de oproep om de ander te ontmoeten van aangezicht tot aangezicht⁵, hem te leren kennen en om in te gaan op het appèl dat hij, de ander, op ons doet. Het gaat bij

⁴ H.H.P. ISARIN, *De eigen ander*. Moeders, deskundigen en gehandicapte kinderen. Filosofie van een ervaring, Damon, Budel, 2001, p 55, daarin de verwijzing naar E.Goffman, *Stigma*, Aantekeningen over het omgaan met een geschonden identiteit, Utrecht: Bijleveld 1963

⁵ E. LEVINAS, *Het menselijk gelaat, essays*, vertaald door A.Peperzak, Amsterdam: Ambo 2003 p 103

Levinas om nabijheid. In de ontmoeting zullen wij dan zelf moeten uitvinden of we nabij genoeg zijn. Of moet er juist meer afstand komen? Waar ligt de ruimte van de ontmoeting waarin wij beiden tot ons recht kunnen komen? Is er evenwicht tussen distantie en nabijheid? Nabijheid is een noodzakelijke voorwaarde om in te gaan op het appèl dat de ander op ons doet, maar ook distantie is nodig om dat appèl te kunnen waarnemen en er gehoor aan te kunnen geven.

In het Ik en Jou herken ik het dialogische principe van Buber's Ich und Du⁶. De ontmoeting tussen de ene mens en de andere is in zijn visie een proces van toewending naar de ander. De mens die zich naar de ander toewendt, zal eerst beschouwend de ander als persoon opmerken, om daarna, gewaarwordend, aan de ander de ruimte te bieden om zich te ontplooiën. Uitnodigend. Tegelijk doe je in de ontmoeting een appèl op de ander om er in aandacht voor jou te zijn.

“De relatie tot het Jij is direct (*vertaald: zonder bemiddeling*). Tussen Ik en Jij staat geen theorie, geen voorkennis en geen fantasie; en de herinnering zelf verandert (.....) Tussen Ik en Jij staat geen doel, geen begeerte, geen vooruitlopen; en het verlangen zelf verandert (.....). Al het indirecte (*vertaald: met bemiddeling*) is een hindernis. Alleen waar het indirecte wegvalt, geschiedt de ontmoeting.”⁷

Echte ontmoeting:

Met Karel drink ik wekelijks een kop koffie. We praten over van alles, behalve over hem zelf. Pas wanneer de koffie op is en hij zijn kopje op de tafel zet, krijg ik antwoord op mijn vraag naar wat hem bezighoudt.

1.1 Waaron zou ik jou ontmoeten?

De vraag waarom wij mensen met een verstandelijke beperking zouden willen ontmoeten, zal in elke tijd en in elke cultuur door eigen denken beantwoord moeten worden. Daarom is allereerst de vraag noodzakelijk op welke wijze een denken over de mens moet plaatsvinden, wil de bewuste ontmoeting met mensen met een verstandelijke beperking zinvol zijn en horen bij het goede leven. Welke visie op de mens, welke beeldvorming rond de mens met een verstandelijke beperking geeft aanleiding tot ontmoeting? De vanzelfsprekendheid van het dominante beeld in mensvisies wordt omgekeerd en verandert onze vragen in een onzeker zoeken naar het waarom, het hoe, het wie en het wat.

En wat te doen in de ontmoeting met iemand die niet of nauwelijks vaardigheden heeft om de ontmoeting succesvol te laten zijn? Waarom draait deze man zich steeds om, terwijl ik hem een hand wil geven. Hoe kan ik in contact komen met dit kind, dat

---

⁶ M. BUBER, *Ich und Du* (Ik en Jij, vert. door M.Storm), Utrecht: Bijleveld (1923, 1958) vert. 1998

⁷ M. BUBER, 1923....1998 p 17

verstandelijk, maar ook lichamelijk ernstig gehandicapt is. Deze jongen is zeker een mongool (alsof het een soortnaam is, niet een vraag naar “wie”, maar naar het “wat”...).”Ach wat zielig, zo’n meisje, ze ziet er zo gehandicapt uit...”

Deze vragen en opmerkingen gaan uit van vooronderstellingen, die te maken hebben met het beeld dat mensen van de ander en van zichzelf hebben en hoe mensen denken over datgene wat afwijkt, wat anders is. De vooronderstelling van wat abnormaal is, loopt langs de grens van wat wij normaal vinden. Het gaat hier om de vraag naar het eigene, het zelf, dat als “normaal” wordt gezien en naar datgene wat ons als “abnormaal”, als vreemd voorkomt. De ontmoeting met verstandelijk gehandicapten roept bij mensen de ervaring van vreemdheid op. Dit gaat vaak met negatieve gevoelens gepaard. Verwachtingen ten aanzien van de ander blijken niet of slechts beperkt te kloppen. Gedrag, voorkomen, wijze van communiceren, het blijkt niet overeen te komen met bestaande idealen en normen van het menselijk bestaan. Het valt niet te ontkennen, mensen met een verstandelijke beperking zijn vaak anders, afwijkend, vreemd.

In hun voorkomen zijn lichamelijke handicaps zichtbaar, hun gedrag is soms onverklaarbaar, ze bewegen anders, ze spreken nauwelijks, en dan nog wel in geluiden, niet in woorden. Soms ontmoet je iemand die spastisch is, en daardoor niet stil kan zitten. Iemand fladdert, een ander staat vlak bij je en kijkt je aan, maar lijkt je niet te zien, al spelend met een lepeltje. Je voelt je dan ook werkelijk “niet gezien”. En dan die ander, die volwassen man, een slab om, of die oudere vrouw met een kinderwagen en daarin een grote babypop, of die man die zichzelf loopt te slaan en te krabben en soms ook agressief naar anderen is, maar soms zo aanhankelijk! Kun je zo iemand wel ontmoeten?

Inmiddels hebben ook de licht verstandelijk gehandicapte jongeren (LVG) met ernstige gedragsproblemen een plaats gekregen in de instelling. Een eerste ontmoeting met hen wordt bepaald door weer andere vooronderstellingen. Deze cliënten zijn niet zo zeer zichtbaar anders dan anderen. Het verschil wordt meer onder woorden gebracht in dossiers en in diagnostische gegevens en is verhuuld en verhullend aanwezig. En dan blijkt dat datgene wat merkbaar is, niet altijd vanzelfsprekend waar is: het goede taalgebruik van een cliënt kan namelijk zijn geringe emotionele draagkracht verdoezelen, agressief gedrag kan een behoefte aan contact verhullen, kijk maar, luister maar, het is niet altijd wat het lijkt.

Het valt niet te ontkennen: de ervaring van het anders zijn, is in eerste instantie vreemd, soms bedreigend. Maar is de ander wel zo vreemd, zo anders en wat zegt dat over jezelf? Hoe kijk je daar tegenaan? Hoe denk jij daarover? En wie ben je zelf? Ken je jezelf? Ben je soms ook niet vreemd voor jezelf? “Zo ken ik mezelf niet!” Het lijkt of het anders zijn afstoot! Maar net als bij een magneet is er ook een andere kant.

1.2 En daarom opnieuw: waarom zou ik jou ontmoeten?

Het anders zijn trekt ook aan. Het is verrassend, het verwondert je. Dat werkt door in het denken over gehandicapt bestaan. Er is een ambivalentie merkbaar in de ontmoeting. Want naast verschillen zijn ook overeenkomsten zichtbaar. De ontmoeting aangaan en tot de ontdekking komen dat de verstandelijk gehandicapte een medemens is, een mens “als ik”⁸, is even reëel als de ontmoeting aangaan en geraakt worden door het verschil. Beide ervaringen komen bij mensen voor, soms bewust, soms op onbewust niveau. Uit onderzoek⁹ blijkt dat het definiëren van verschillen ons gemakkelijker afgaat, dan het definiëren van overeenkomsten. Kennelijk komen de verschillen eerder en intenser op ons af dan de herkenning van “het zelfde”, of vinden we gemakkelijker woorden voor die verschillen. Deze wetenschap moet ons extra kritisch maken in ons denken over mensen met een verstandelijke beperking. Definiëren we namelijk alleen de verschillen, dan zien we de overeenkomsten over het hoofd, en kijken we alleen naar de overeenkomsten, dan doen we geen recht aan de verschillen.

Het beeld dat wij hebben van de ander, heeft alles te maken met het beeld dat wij hebben van onszelf.¹⁰ En juist die beeldvorming, van onszelf en de ander, beeldvorming die langs zo een ambivalente weg tot stand komt, is de grond voor onze wijze van omgaan met hen. De opgeroepen positieve en negatieve gevoelens in de ontmoeting met mensen met een verstandelijke beperking zullen leiden tot reflectie over je zelf en de ander, over je normen en waarden, over het goede leven. En zou ik daarom de verstandelijk gehandicapte mens willen ontmoeten?

1.3 Wie ben je dan wel? Hoe kan ik jou leren kennen?

En als het dan tot een ontmoeting komt, kun je iemand dan ook werkelijk leren kennen? Het leren kennen wordt door de ontmoeting op gang gebracht. In relatie met de ander wordt de mens “onthuld”, komt hij “in zicht”. Zijn identiteit is geen vaste entiteit maar altijd relatief in de verhouding met de ander. Om de ander te leren kennen is in de ontmoeting de persoonlijke inzet een wezenlijk onderdeel. Niet alleen wezenlijk, bedoeld als substantieel, maar ook en in het bijzonder: “met heel je wezen.” De betrokkenheid van het zelf met de mens, die zorg nodig heeft, is de grond voor het aangaan van een relatie met hem. Met minder kunnen we in de zorg niet toe.

---

⁸ H.P. MEININGER, “*Ontmoeting met verstandelijk gehandicapten. Een theologische reflectie over het raakvlak tussen de werkelijkheid van verstandelijk gehandicapten en het evangelie*”, in *Praktische Theologie* 18 (1991), 3, 278

⁹ H.P. MEININGER, “*Als Uzelf*”, een theologisch-ethische studie van zorg voor verstandelijk gehandicapten, dissertatie, Vereniging 's Heeren Loo 1997 p 5

¹⁰ J.S. REINDERS, “*Wat niets kan worden, stelt niets voor. Mensen met een ernstige verstandelijke handicap in het licht van de hedendaagse gezondheidsethiek, een kritische uiteenzetting*”, oratie Vrije Universiteit 's Heeren Loo 1996.

Die relatie is van wezensbelang voor mensen die op het eerste gezicht zich moeilijk kennen laten; die kwetsbaar en afhankelijk zijn. “De beschouwing van verstandelijk gehandicapten als partners in het menselijk bestaan en de zorgverlening die nodig is om hen tot dat partnerschap in staat te stellen, historisch en cultureel gezien, is allerminst vanzelfsprekend” stelt Meininger ¹¹ De vraag naar het waarom van de zorgverlening en vervolgens naar het hoe ervan, roept talloze morele dilemma’s op binnen het professionele handelen. Ze hebben te maken met de balans tussen autonomie en zorg, tussen verantwoordelijkheid enerzijds en vrijheid anderzijds.

De zorgverlening is gebaseerd op de gewone omgang tussen mensen en lijkt dan ook “vanzelfsprekend” te zijn. Het bijzondere zit hem echter in “het verstaan” van de ander, en daartoe is niet alleen gewone, maar vooral intensieve omgang nodig, professioneel en empathisch. In de zorgvisie van de instelling wordt dat verwoord. ¹²

Een grote bereidheid de ander werkelijk te ontmoeten en een relatie met hem aan te gaan, is een voorwaarde voor het werken in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. In de ontmoeting, krijgt het verstaan van de ander zijn grond, ondanks dat veel “verstaan” berust op interpretatie. Meininger concludeert dat zorgverlening “een voortdurend proces van subtiele interpretatie van de ander” is. ¹³

Interpretatie:

Pieter komt de gang in. Ik hoor hem al aankomen. Hij ademt nogal hoorbaar en sloft achter zijn rollator. Hij is doof en spreekt niet, maar maakt op zijn eigen manier duidelijk wat hij wil. De eerste keer dat ik hem ontmoette, wist ik niet wat hij bedoelde. Pieter heeft aan zijn rollator een bosje geplastificeerde foto’s hangen, waarmee hij anderen duidelijk kan maken wat hij wil of wat hij gaat doen. Of wat hij heeft gedaan, of wat iemand van zijn groep is overkomen. Kortom: de noodzaak van interpretatie is alom aanwezig. Hij laat mij een foto van een fruitschaal zien, en inmiddels denk ik te weten wat hij bedoelt. Mijn interpretatie is dat hij kennelijk van fruit houdt, (kijken, proeven, voelen?), en dat hij op mijn computer een plaatje van een appel of een peer wil zien. Bij Google is dat snel te vinden. Is Pieter nu tevreden? Of teleurgesteld? Ik zal het niet weten. Want meteen daarna krijg ik een hand en draait hij zich om, mijn kamer uit. Opnieuw interpreteer ik dat hij tevreden is, want de volgende dag komt hij terug, met dezelfde foto en dezelfde gebaren. En dat blijft zo, tot op de huidige dag. “Kritisch blijven”, denk ik. Want stereotiepe handelingen kunnen ook een valkuil betekenen: Kijk maar, het is niet wat het lijkt!

Naast inzet leidt vooral aandacht in de ontmoeting ertoe dat een relatie ontstaat, waarin je probeert de ander te verstaan. Wat zegt de ander, wat zegt hij niet. Heeft hij er wel woorden voor, of laat hij met het gedrag zien wat er gezegd moet worden? Aandacht is een voorwaarde voor verstaan. Die aandacht vormt de stimulerende context en de uitnodiging om op het contact in te gaan. Er is tijd voor elkaar en ruimte om elkaar te ontmoeten. De daarin ervaren veiligheid biedt de mogelijkheid op verhaal te komen; in het levensverhaal te komen, “als een heilige tekst”, zoals

¹¹ H.P. MEININGER 1997 p 2

¹² Zie bijlage 1, *zorgvisie van ASVZ Zuid West*

¹³ H.P. MEININGER 1997 (voorwoord)

Bodisco Massink het noemt.¹⁴ Het authentieke van de mens heeft een narratieve structuur. Het vertelt over een leven, over keuzes, emoties, belangrijke anderen, over wat er voor deze mens werkelijk toe doet. Dat te ontdekken is de ander werkelijk leren kennen.

Toch ontkomen we er niet aan: rondom mensen met een verstandelijke beperking bestaat veel negatieve beeldvorming. De laatste tientallen jaren groeit weliswaar de belangstelling voor de zorgverlening aan hen, maar vaak op negatieve gronden, bijvoorbeeld met de media-aandacht voor de vastgebonden Jolanda Venema. Meer en meer zijn er juist positieve ontwikkelingen te melden, zoals projecten rond begeleid zelfstandig wonen, integratieprojecten, pedagogische succesmethodes, kerkelijke acties als “samen geloven, gewoon doen!”, etc. De oprichting van het Instituut voor Theologie en Sociale Integratie¹⁵ wil daar de voorbeelden van tonen.

Dank zij de inzet van velen, van ouders en werkers niet in de laatste plaats, wordt men steeds meer bekend met “best practices” in de zorg, hoewel één negatief bericht de positieve ervaringen kan overschaduwen.

Het is wellicht typerend voor deze sector, waarin het balanceren is tussen “lukken en mislukken”, waarin volharding nodig is om in het verwarde leven van die ene mens met een verstandelijke beperking een impuls te geven die rust brengt, of structuur, of agressie doet afnemen, of uitnodigt tot meer openheid. Het is dat “kleine” succes dat aanleiding geeft tot reflectie over verdere zorg en ondersteuning, alle grote, minder succesvolle ervaringen ten spijt. Werken in de zorg voor verstandelijk gehandicapten vraagt grote aandacht voor ook maar de kleinste verandering; vraagt grote inzet voor ook maar het kleinste resultaat.

1.3 Wanneer en waar kan ik je ontmoeten? Tijd en ruimte

De plaats van ontmoeten is daar, waar twee wegen elkaar kruisen; waar de wegen van het leven twee mensen heeft samen gebracht. Waar wij elkaar tegenkomen, elkaar beschouwen en elkaar gewaarworden, ons naar elkaar toewenden. Het kan zomaar een ontmoeting zijn, toevallig, of een ontmoeting volgens afspraak. Ontmoeten vindt plaats in het gewone dagelijkse leven.

Ontmoeten is *tijd*, een moment, een ogenblik, vluchtig, of duurzame tijd, intens, vol aandacht. Ook de tijd waarop mensen elkaar ontmoeten, toevallig of afgesproken, speelt in de ontmoeting mee. “Fijn, je komt precies op tijd, want ik wil je iets vertellen...”. Maar ook is er soms geen tijd voor ontmoeting. Er zijn andere zaken die

---

¹⁴ J. BODISCO MASSINK, *Als een heilige tekst, opstellen over pastoraat en psychotherapie*. Tilburg: KSGV 2004

¹⁵ Het Instituut voor Theologie en Sociale Integratie werd opgericht in 2006 door o.a. Philadelphia Support. Het beoogt als kennisinstituut de integratie te bevorderen van mensen met een verstandelijke beperking in geloofsgemeenschappen (www.itsi.nl)

aandacht vragen, er is onrust. Tijd, aandacht en rust hebben bieden mogelijkheden om de ontmoeting succesvol te laten zijn.

En dan is er nog de *ruimte*. De omstandigheid waaronder mensen elkaar ontmoeten, speelt een grote rol in het ontmoeten zelf en ook in de relatie die daarin en daardoor zal ontstaan. Buiten of in de kamer, soms is de omstandigheid een emotionele situatie waarin de cliënt zich onveilig voelt. Een ontmoeting op die tijd en in die ruimte kan juist een gevoel van veiligheid verschaffen aan de cliënt, hoewel het omgekeerde evengoed mogelijk is. Toevallige ontmoetingen met mensen met een verstandelijke beperking, hebben vaak het risico in zich van afkeer, afwijzing, extra onrust. In deze zorg is men daar extra alert op.

De ontstane ruimte tussen mensen die elkaar ontmoeten kan een lege ruimte zijn, zoals we eerder zagen. Zintuiglijke ervaringen vullen die ruimte van de ontmoeting. Ze zijn meer dan nodig, helpend, maar soms ook hinderend. Soms neemt één specifieke ervaring zoveel ruimte in beslag dat daardoor andere ervaringen nog slechts zwak opgemerkt kunnen worden. Daarom ben je als zorgverlener altijd op zoek naar “evenwicht in balans”. Dit is de dubbele aanduiding voor de inhoudelijke kwaliteit van de ontmoeting. Kwaliteit die met deze onevenwichtigheid rekening houdt.

Er is nabijheid, maar ook voldoende distantie nodig om die nabijheid vorm te geven en in te gaan op de roep van de ander. Er ontstaat activiteit. De aanwezigheid van beiden in die ruimte zou in evenwicht moeten zijn: ieder voldoende plaats en tijd, en mogelijkheden om die ruimte te vullen. Ruimte en tijd, ze bepalen de kleur, de nadruk, de sfeer, de duur en de kwaliteit van de ontmoeting.

Nabijheid en distantie:

Alles en iedereen wordt “mamamama” genoemd. In de ontmoeting grijpt ze je vast aan je kleding, onrustig, geagiteerd. Ze kijkt je niet aan. De ervaring heeft geleerd dat als je haar handen “opvangt” en ze stevig vasthoudt, ze haar rust hervindt. Nu kijkt ze je ook aan. Nabijheid blijkt belangrijk, maar zowel voor haar als voor mij is soms de nabijheid te veel en is er enige distantie nodig, zowel voor haar als voor mij, zowat een armlengte groot.....

En dan kan ze zingen: Ik zag twee beren broodjes smeren. In plaats van de voortdurende herhaling van mamamama klinkt nu: “hihihi”.

1.4 Hoe zal ik je ontmoeten? Communicatie met hoofd, hart en handen...

Een belangrijk aspect van ontmoeten is onder woorden te brengen in een pedagogische regel: ontmoeten door het aanspreken van “hoofd, hart en handen”. Meer gebaren dan woorden, soms meer aanraken dan aankijken, meer aanspreken dan toespreken. Gulden regels voor een goede ontmoeting. Deze zorgvuldige omgang ten opzichte van de ander is niet in alle situaties en voor iedereen in dezelfde mate noodzakelijk. De zorgvuldigheid is voor een groot deel afhankelijk van het

begripsniveau van de cliënt, van zijn vertrouwdheid met de situatie, van zijn emotionele draagkracht, en zo meer. Het zijn alle zaken die in de ontmoeting mede een rol spelen maar die niet tevoren opgemerkt kunnen worden. In een eerste ontmoeting zul je met de onzekerheid ten aanzien van deze aspecten rekening moeten houden.

Buber spreekt van het gewaarworden van de ander, in een min of meer wederkerig proces van verinnerlijken, om zo de ander tot je door te laten dringen. Toewenden heeft in de ontmoeting het doel om de ander gewaar te worden en verloopt langs drie niveaus. Elkaar waarnemen voedt de interesse in de buitenkant. De ander beschouwen markeert het ervaren van het vreemde, het onbekende van de ander. Het gewaarworden in de ontmoeting is het moment dat Ik een keuze maak om deze mens werkelijk, met inzet en met aandacht, te ontmoeten.

Op deze plaats wil ik ook wijzen op de keuze voor distantie of voor nabijheid. In ontmoeten hebben deze aspecten te maken met “opgaan in de ander” of met “onverschilligheid” voor de ander, elk met hun mate van verhouden tot de ander.

In de fase van het beschouwen van de ander, het moment van het zoeken naar een juiste verhouding met de ander, zijn nabijheid en afstand de twee uiteindelijke keuzemogelijkheden in de ontmoeting. De afstand beïnvloedt de ervaring van het vreemde in de ander. Te veel nabijheid kan de ruimte van de ander behoorlijk beperken. Te veel distantie leidt tot onverschilligheid en later tot sleur in de ontmoeting.¹⁶

De vraag hoe we de ander zullen ontmoeten, is de vraag naar de communicatie met die ander. Met woorden en daden, handen en voeten, met gebaren in het systeem van de Totale Communicatie, met pictogrammen en realistische foto's, met kleuren en geuren en klanken, langs deze wegen vindt de communicatie plaats in de hoop dat de ander het appél herkent en mee kan gaan in de beweging van de ontmoeting.

Woorden, daden, gebaren vormen de inzet in de ontmoeting. Een eigen keuze.

Keuze:

Hij ligt op het waterbed, vermoeid, met voeding via een PEGsonde. De ontmoeting is zeer indirect, totdat ik mijn hand op de zijne leg. Tot nu toe heeft hij me niet aangekeken, niet gezien? Dat weet ik niet. Maar de toevoeging van de aanraking, doet hem het hoofd naar mij omkeren en met een glimlach reageert hij. Ik weet ook niet of hij me kent. Hij is van Antilliaanse afkomst en beweegt mee als hij gospelmuziek hoort.

Ik neurie wat en inmiddels denk ik te weten dat hij “He’s got the whole world in His hands” herkent.

---

¹⁶ Dit onderwerp wordt verder uitgewerkt in de doctoraalscriptie van Marina Riemsdagh, *Dat ik jou ontmoeten mag, Met Buber, Cuvelier en Furet op zoek naar ethische en religieuze kwaliteit in de pastorale bejegening*, KU Leuven 2004

1.5 Dat ik jou ontmoeten kan...?

En dan is het ontmoeten zelf ook een keuze. Wil ik deze mens, hier en nu, op deze plaats, in deze ruimte ontmoeten? Ligt er een professionele opdracht aan ten grondslag of is de ontmoeting een door je zelf gekozen wezenlijk moment van toewending? Kies ik er voor om deze mens hier en nu te ontmoeten? Ontwijk ik een ontmoeting? En wat is daarvan de psychologische grond?

De geestelijk verzorger zal de competentie moeten hebben om de ontmoeting aan te gaan met mensen die soms meer dan anders vreemd en bevreemdend tegenover je staan, als een werkelijk vreemde ander. Hij zal de ontmoeting aangaan met wezenlijke inzet. Dat hij zich daarin moet vormen en toerusten, is deel van de competentieontwikkeling. Ook empathie en intuïtie werken mee aan het proces van ontmoeten, alles met succes ingezet, als zich daarin en daardoor een relatie kan vormen die kwaliteit heeft.

“Ik heb een steen verlegd en nu zal de wereld er anders uitzien,”¹⁷ zingt Paul de Leeuw. Elke ontmoeting is zo’n steen, waardoor het leven van mensen er anders gaat uitzien dan tevoren, soms nauwelijks merkbaar, soms heftig ervaren. Een ontmoeting doet iets, bevestigt of daagt uit, wijst een weg, of juist niet, maakt blij of stemt tot nadenken.....en vooral: biedt perspectief.

Als geestelijk verzorger heb je een doel voor ogen. Je wilt ingaan op de vraag die de cliënt, soms onuitgesproken of verwoord door anderen, aan je stelt. Je wilt aandacht geven, een helpende hand bieden, een luisterend oor zijn; in ieder geval met de bedoeling om de ontmoeting tot een zinvolle ontmoeting te maken. Een ontmoeting als een huis, op vaste grond, met ruimte voor beiden, een veilig dak boven ons. Maar ook kan die ontmoeting een zwakke plek hebben, en lijkt het huis niet zo stevig als we dachten. Het leven kan de ontmoeting soms verstoren, de zwakke plek raken. Dan lijkt het of het bouwwerk van de ontmoeting onderuit gehaald wordt, doordat de onderste steen boven komt. Het bouwwerk van de ontmoeting kan zwak zijn, door te weinig bindend cement, als tact, aandacht, mededogen, invoelingsvermogen. En soms blijft het bouwwerk van de ontmoeting onvoltooid, wordt er niet verder gebouwd, omdat het om welke reden dan ook, geen gemeenschappelijk belang meer heeft. Het komt allemaal voor in de zorg. Teleurstelling ligt dan voor de hand.

Verwachtingen ten aanzien van de ontmoeting bepalen of het resultaat positief wordt beoordeeld, wanneer “die steen wordt verlegd” (of valt...) en het bouwwerk van de ontmoeting “nooit meer hetzelfde zal zijn...”.

---

¹⁷ Zie bijlage 2, *song tekst*, Bram Vermeulen/Paul de Leeuw.

1.6 Vorm, inhoud en proces van ontmoeten

Ontmoeten heeft de vorm van een kruispunt, waar twee mensen, ieder op hun weg, elkaar ontmoeten. Ontmoeten heeft soms ook de vorm van een cirkel, twee mensen in elkaars nabijheid, met tussen hen in de invulbare ruimte en om hen heen de ruimte van de context. De ontmoeting is toevallig of afgesproken, maar altijd in het hier en het nu. In het dagelijkse leven.

De geestelijk verzorger probeert de omstandigheden zo te creëren dat de ontmoeting kwaliteit kan hebben. De inhoud wordt dan bepaald door het ruimte maken voor de ander, in aandacht, geconcentreerd, met kennis en met competenties. Er hoort ook vertrouwen, gastvrijheid en openheid bij, een drempel die te overkomen is, soms in een prikkelarme ruimte, soms in een ruimte waar wat te beleven valt.

Gezien de vele dagelijkse ontmoetingen met mensen, ieder met het eigen levensverhaal, lijkt de ontmoeting de uitdrukking te zijn van de functie van de geestelijk verzorger.

In en door de ontmoeting wordt het proces van de relatie op gang gebracht, soms doelgericht, naar aanleiding van een vraag. En soms ook zomaar. Wel ontdek je soms later de vraag die langzaam aan de oppervlakte komt. Het gaat om presentie in het dagelijks leven.

Dat ook het proces van ontmoeten, als het leven zelf, in zichzelf waardevol is, laat zich denken. Misschien is daarin de grond besloten voor het antwoord: ...en wil ik jou daarom ontmoeten?

HOOFDSTUK 2 ONTMOETEN IS MENSENWERK

Kunnen we een antwoord geven op de vraag wie of wat de mens is? Kunnen we de mens leren kennen in de ontmoeting? Dat willen we als hulpverlener toch: de vreemde ander leren kennen? Zijn hulp- of zorgvraag leren kennen? Allereerst zal ons dan het vreemde vertrouwd moeten worden. Daarbij is kennis onontbeerlijk. Het rationele kennen, uit dossiers, diagnostiek en gedrag, zal moeten worden aangevuld met een tweede vorm, het intuïtieve kennen. Kennis over mensen ontleen we aan onderzoek waarbij het *over hen* gaat, zij vormen de bron van kennis. ze zijn object en “bron van *onderzoek*”. Bovendien zijn ze in de ontmoeting, in relatie met de hulpverlener een “bron van *kennis*”¹⁸ Zo belichamen ze de kennis (embodied knowledge). De hulpverlener zal zich de kennis *eigen* maken en toepassen en integreren in het werk om daarmee in te kunnen gaan op de (zorg-)vraag die de cliënt stelt.

Dit hoofdstuk gaat over de mens, over het eigene en het vreemde, over taal die dat onder woorden brengt. (2.1). De mens is op relatie aangewezen en op relatie ingesteld, (2.2). De mens, beschreven vanuit de theologische antropologie. (2.3), ook de gehandicapte mens die ik ontmoet, (2.4) nog steeds met de ambivalentie van uitstoting of insluiting (2.5) is “...Als u zelf”, afhankelijk en relationeel, in het licht van de eschatologie op weg naar het verlangde Leven. (2.6) Tot slot een bijbelse metafoor over een ontmoeting. (2.7)

2.1 Verschil tussen mensen onder woorden gebracht

Het denken over de mens is voortdurend in beweging. Het verandert mee met de gebeurtenissen in de geschiedenis en met opvattingen vanuit de menswetenschappen. Denken over de mens is reflectie op zijn vermogen en zijn onvermogen, over zijn ruimte en zijn beperkingen, zijn individualiteit en zijn relationaliteit. In de 20ste eeuw heeft dit denken een vlucht genomen. Wetenschappelijk onderzoek en reflectie daarop vanuit de menswetenschappen onderbouwen de visie op het mens zijn.

Er ontstaat een (professionele) taal als een exclusief jargon, waarvan het grootste deel van de mensen is buitengesloten. Taal blijkt van strategische betekenis te zijn. Taal is macht in diagnoses en therapieën. Taal markeert en zet vast, juist wanneer het andere of “de ander” benoemd wordt. Dat taal ook ontwikkelt en in de maatschappelijke context meebeweegt, blijkt uit de terminologie die in de verstandelijk gehandicaptenzorg werd en wordt gebruikt. Verandering van terminologie volgt/brengt ook verandering van betekenis. Van krankzinnig naar zwakzinnig, van idioot, imbeciel en debiel naar ernstig, matig en licht verstandelijk gehandicapt. En vandaag aan de dag zeggen we: *mensen* met een verstandelijke handicap, en ook:

---

¹⁸ J.S. REINDERS, *De client als bron van kennis*, lezing kenniscentrum Carantegroep, Wageningen, 22 november 2007

mensen met een beperking. En om de negativiteit vooral te vermijden, wordt gesproken over “mensen met mogelijkheden”! Zo geeft de taal aan, welke betekenis het verschil tussen mensen met en zonder verstandelijke handicap in de samenleving heeft.

Begrippen als solidariteit, gelijkwaardigheid en relationaliteit worden eind vorige eeuw de kernwoorden in het denken over de mens. Alle zijn begrippen die hun betekenis hebben in de context van de ontmoeting. In solidariteit van “de ene” met “de andere” die onderdrukt wordt louter op grond van het verschil met “normaal”, ontwikkelt zich de opvatting dat mensen relationeel en gelijkwaardig zijn. Tronto (1993)¹⁹ kiest haar zorgethische visie vanuit intermenselijke relaties, empathie, en verantwoordelijkheid voor die relatie. Het denken in termen van solidariteit en relationaliteit nodigt uit tot aandacht voor de mens en zijn persoonlijke levensverhaal. Dit levensverhaal is de narratieve weergave van het leven van deze mens, van zijn keuzes, zijn normen en waarden. Het verhaal wordt gehoord door de ander, die dit verhaal slechts interpreterend kan verstaan in de verbinding tussen de eigen subjectiviteit en die van de ander. Het is de hermeneutiek die hier de wegen wijst.

Voor de geestelijk verzorger heeft het denken over de mens in dit model als oriëntatiepunt de ontmoetingen en de relaties in het gewone leven, waarin de mens èn autonoom èn relationeel is. Tronto definieert zorg als volgt: als “...*an activity that includes everything that we do to maintain, continue, and repair our “world” so that we can live in it as well as possible* “. ²⁰

2.2 Mens in relatie

Relationaliteit hoort bij het leven van mensen. Het kind in ontwikkeling ontvangt zijn identiteit in de relatie met anderen, aan wie hij zich kan hechten. Het is de ander die in de vroegkinderlijke ontwikkeling woorden aanreikt voor de wereld. De wijze van bestaan wordt onder andere uitgedrukt in taal, in beweging, in gedrag. Deze communicatie, deze expressie, vertelt de toeschouwer iets over deze mens. Zo laat de mens zich door zijn doen en zijn laten min of meer kennen aan de ander en tegelijkertijd is het de ander, die de aanzet geeft tot de subjectwording.²¹

De mens is niet alleen aangewezen maar ook ingesteld op relatie. Enerzijds is de ander noodzakelijk aanwezig om een tegenover te zijn en om de verbinding aan te reiken tussen de buitenwereld en de binnenwereld van de mens. Anderzijds zoekt de

---

¹⁹ J.C. TRONTO, *Moral Boundaries. A political Argument for an Ethic of Care*, New York, Londen: Routledge 1993

²⁰ J.C. TRONTO 1993 p 103

²¹ P. VERHAEGHE, *Over normaliteit en andere afwijkingen. Handboek klinische psychodiagnostiek*, Leuven: Acco 2002 p 133-153

mens de ander om de ruimte tussen de binnenwereld (het zelf) en de buitenwereld (het andere) te overbruggen.

In de ontmoeting ontstaat zicht op de ander, maar altijd slechts ten dele, omdat de essentie van het anderszijn van de ander nooit geheel kenbaar is. In de ontmoeting zal de geestelijk verzorger zich dan ook slechts interpreterend een beeld kunnen vormen van de ander, met respect voor diens eigenheid. Meininger²² spreekt in dit verband over “hermeneutische competentie”, de vaardigheid die leidt tot een mogelijk verstaan van de mens en zijn levensverhaal.

In haar boek (2004) haalt Cooper White Kohut aan die de “Psychologie van het Zelf” introduceert. Kohut kiest als bron van kennis over de ander het op empathische wijze “binnengaan in diens eigen innerlijke ervaringen”.²³ Het lijkt op het gewaarworden van de ander, zoals Buber dat heeft beschreven. In het gewaarworden van de ander ontstaat de subjectieve ruimte waar beiden in relatie treden met elkaar. Een relationele ruimte, waar de grondslag ligt voor een gezamenlijke constructie van de werkelijkheid, de intersubjectiviteit. Daarin komen mensen met elkaar tot verstaan.

2.3 Wie is de mens, gezien vanuit de theologische antropologie

De mens in relatie met zijn God is het onderwerp van de theologische antropologie. Net als de taal zijn het ook de bijbelse beelden die de mens iets over zichzelf hebben geleerd. De scheppingstheologie verwoordt de wijze van kijken naar de wording van de wereld en de plaats van de mens daarin. De mens wordt genoemd als “geschapen naar Gods beeld en gelijkenis”. Het boek Genesis beschrijft mensen die vanaf “in den beginne” met God, met elkaar en met de schepping verbonden zijn, ieder uniek, en in een rijke variatie. Naast het thema “*beeld en gelijkenis*” zijn ook de thema’s *afhankelijkheid* en *relationaliteit* in de schepping meegegeven. Langs deze lijnen loopt het denken over de ontwikkeling van het zelf, het eigene van het menselijke bestaan. Dit eigene ontwikkelt zich in de wereld van de samenhang tussen verschillen: tussen licht en donker, tussen dag en nacht, tussen het eigene en het andere. Omdat het ene er is, is er onderscheid met het andere. Beide zijn opgenomen in de samenhang van Gods zorg en solidariteit met allen.

In deze visie is het menselijk bestaan afhankelijk van God, de Bron van het leven. Hij begrenst en geeft mogelijkheden, en stelt zo de mens in staat afhankelijk, individueel en sociaal te leven. De begrenzing geldt niet zo zeer als beperking, maar als mogelijkheidsvoorwaarde voor het leven.

---

²² H.P. MEININGER, *Zorgen met zin, ethische beschouwingen over zorg voor mensen met een verstandelijke handica*. Amsterdam: SWP 2002 p 81

²³ P. COOPER-WHITE 2004 p 22

In de schepping is relationaliteit meegegeven, de mens die in relatie leeft met God en met anderen. Zo geschapen is de mens een op relatie ingesteld wezen. En vanuit ander perspectief: God scheidt de mens, een ander, met wie Hij een relatie aangaat.

Tijd en ruimte zijn de mens bij de schepping gegeven met de mogelijkheid om het goede leven goed te leven²⁴. Geschapen uit aarde, levend op goede grond, naar het beeld van God gevormd, zo begint het mensenleven en ontstaat de grammatica van een leefpatroon. Een grammatica, een grondvorm. Het menselijk leven van alle dag, met God als Bron en Bestemming.

Deze bijbelse noties geven richting aan de visie op de mens. De theologische antropologie zet vervolgens de vraag naar de mens en zijn bestaan binnen de schepping voort. Zij zoekt naar een perspectief om de mens te verstaan. Sterker nog: de mens zoekt zichzelf te verstaan. De subjecttheologie van de moderne tijd lijkt uit te gaan van de vooronderstelling dat er geen kennis over God bestaat dan door de kennis van het zelf.

Mensen zijn met elkaar verbonden. Ze hebben een plaats in de schepping, zij zijn afhankelijk van ruimte en tijd, in de schepping meegegeven, “een plek onder de zon”, en hun is de verantwoordelijkheid gegeven om de aarde te bewerken. Mensen leven in het spoor van vrijheid en verantwoordelijkheid. Het is het begin, het beginsel van het leven van mensen. Hij is reiziger in de tijd, bewoner van de ruimte, erfgenaam van het leven, en bovendien zoeker “naar richting, verband en grond” zoals Van Knippenberg in zijn boek *Existentiële Zielzorg* omschrijft.²⁵ Hoe anders lijkt gehandicapt leven te zijn....

2.4 Denken over de gehandicapte mens

Wat komt ons hierbij te binnen? Geen vrijheid en verantwoordelijkheid, maar juist de beperking ervan door de verstandelijke handicap. Geen sociaal leven, maar een in zichzelf gekeerd leven ten gevolge van autisme, dementie, of de ernst van de verstandelijke handicap. En is er enig sociaal leven mogelijk, dan toch heel basaal, geen rijkdom aan contactmogelijkheden en expressievormen. Of zelfs helemaal geen relationaliteit ten gevolge van de ernstige meervoudige handicap. Geen keuzevrijheid, want voor kiezen zul je weet moeten hebben van de mogelijkheden. Geen mobiliteit ten gevolge van de lichamelijke handicap. Maar wel een grote afhankelijkheid, en een behoefte aan dagelijkse zorg, aan hulp bij het dagelijkse leven. En ook nog de dupe van soms negatieve beeldvorming. Het zoeken van een eigen perspectief is soms voor de gehandicapte mens niet mogelijk. Zo is het leven. Zo is *zijn* leven. Leven waarop

---

²⁴ J. HOUTEPEN, *Uit aarde naar Gods beeld, Theologische antropologie*. Zoetermeer: Meinema 2006, hoofdstuk 2

²⁵ T.VAN KNIPPENBERG, *Existentiële zielzorg, tussen naam en identiteit*, Zoetermeer: Meinema 2005, 13

wij reageren met bevreemding en verwondering (zie hoofdstuk 1). Soms eigen en vertrouwd, maar meestal vreemd en onzeker. In de geschiedenis heeft deze ambivalentie in de beeldvorming een spoor getrokken van enerzijds “verwerping, uitstoting en sociale beheersing” en anderzijds humanisering van de zorg.²⁶ Zichtbaar in de maatschappelijke ontwikkelingen blijkt dit laatste bijna haaks op het eerste te staan. Ze zijn beurtelings op de voorgrond getreden in de geschiedenis. Zo is een beeld ontstaan van de ontmoeting tussen mensen die voor de ander zo “anders” zijn. Wordt het gevoel van bevreemding in de ontmoeting enkel en alleen gelokaliseerd in “de ander”? Er schuilt ongetwijfeld waarheid in de gedachte dat de dialoog van de mens met zichzelf verbroken is, juist waar hij het irrationele, het niet-vanzelfsprekende, het lijden en de tragiek buiten zichzelf situeert.²⁷ Een conflict in de mens zelf is zijn onvermogen om te gaan met het lijden. Zou de dialoog in de mens zelf hersteld kunnen worden, wanneer de dialoog met de ander in de ontmoeting de ruimte krijgt? De ontmoeting met de ander speelt zich af in het dagelijks leven, in ons bestaan in de context van de relatie tussen God en mens. Mogelijk ligt daar het herstel van de verbroken dialoog.

2.5 Ambivalentie in de ontmoeting te overkomen?

Uitstoting of insluiting? Ook na deze antropologische noties blijft het de vraag: kan ik de ander met een verstandelijke handicap wel ontmoeten en welke betekenis heeft ontmoeten dan voor het zelf en voor de ander

Er lijkt een tweedeling te ontstaan in het denken over de mensen met en zonder verstandelijke beperking. Om de keuze van deze tweedeling te maken op grond van verschillen in eigenschappen en daardoor in mogelijkheden en beperkingen, lijkt een heilloze kant op te gaan. Want de overeenkomsten, die er tussen mensen zijn, worden in dit denken niet benoemd.

In plaats van het denken te gronden in dat wat mensen zijn, lijkt de theologische antropologie te wijzen op een denken in termen van de menselijke *bestemming*. Uitgaand van de visie dat mensen “beeld en gelijkenis” van God zijn, en leven in afhankelijkheid van de Bron van alle leven, en in relatie met God en de naaste, zijn allen, beperkt of niet, daarin zonder onderscheid, ... “als U zelf.

Meininger introduceert hierbij de term “imaginatieve anticipatie”, grondhouding van een “inclusieve antropologie”.²⁸ Imaginatief vult de mens die uiteindelijke bestemming in, hij loopt er op vooruit. Deze grondhouding anticipeert op de vervulling van het menszijn in eschatologisch perspectief. De geestelijk verzorger ontmoet de verstandelijk gehandicapte mens in diens eigen omstandigheid. Hij zal als hulpverlener vervolgens mee werken om de “wereld”, het dagelijkse leven, mogelijk

---

²⁶ H.P. MEININGER, 1997, p 80-119

²⁷ H.P. MEININGER, 1997, p 119

²⁸ H.P. MEININGER, 1997, p 181-213, 2002, p 82

“te continueren of te repareren” (Tronto, 1993). Want in het gewone dagelijkse leven kan een glimp oplichten van een perspectief en van betekenis.

2.6 “...Als U zelf”. Mensen in het licht van de eschatologie

De theologisch-antropologische visie op de mens is te omschrijven in een aantal begrippen, beelden die iets zeggen over het menszijn. De mens staat in de relatie met God, en in de relatie met de andere mens, “de naaste”. En: het beeld van “wie achterop komt, mag voorgaan” En “de zwakken worden opgericht” Er is een stroom van omkering te zien in deze bijbelse begrippen.. Juist wat in het leven sterk is, voorkeur heeft, dominant is, wordt omgekeerd in het tegenovergestelde en in een ander licht gezet. En die omkering is de bedding voor een pastoraal besef in de zorg voor mensen.

Ook de kleinste plant heeft licht nodig, de kleinste vlam heeft zuurstof nodig. De mens met de meest ernstige meervoudige handicap heeft de relatie met anderen nodig om gekend, erkend en gehoord te worden. “Wat niets kan worden, stelt niets voor” (Reinders, 1996) is een prikkelende uitspraak, als zou leven zonder een verlangde toekomst zinloos zijn, in tegenstelling tot volmaakt leven, dat nog van alles kan worden. Bij het zien van een film over mensen met een ernstig verstandelijke beperking, concludeerde iemand verbaasd, geluk te zien in het gezicht van deze gehandicapte mens. En in de discussie erna sprak iemand uit dat ze zelf niet altijd tevreden was met haar figuur, maar opmerkte dat deze mens zo tevreden leek..

En daarin ligt misschien de betekenis van gehandicapt bestaan: betekenis, *door* anderen aangereikt, betekenis *aan* anderen aangereikt...

De antropologie wijst erop dat de mens zoekt zichzelf te verstaan Reinders²⁹ heeft in zijn oratie gewezen op het belang van het zelfverstaan van de zorgverlener, want hoe wij met mensen met een ernstig verstandelijke handicap omgaan, hangt onder meer af van de vraag hoe wij over hen denken. Zelfverstaan is nodig voor het verstaan van de ander. Als U zelf!

Mensen verlangen naar relatie en verlangen naar gewoon leven, want daarin en daardoor is betekenis te ervaren.³⁰ Het is een feit dat door het gehandicapte leven allerlei betekenis bedreigd wordt. Toch kan ook de ernstig gehandicapte mens hierin, hoe subtiel ook, betekenis ervaren, dank zij een grote mate van zorg en begeleiding. Dank zij begeleiders die zorgvuldig oog en oor hebben voor kleine signalen die helpen bij het tot stand brengen van een zinvolle ontmoeting.

---

²⁹ J.S. REINDERS, 1996 p 19

³⁰ R.F.BAUMEISTER, *Meanings of life*. New York: the Guilford Press 1991 p 10,11

En waar het gaat om afhankelijkheid, weten we dat velen voor het leven afhankelijk zijn van het andere, de ander. Mensen zijn afhankelijk van aarde, water, lucht en vuur, en afhankelijk van energie, van voedsel. Ook de verstandelijk gehandicapte mens is daarvan afhankelijk, en wordt daarbij gesteund door zorg en dienstverlening, zoals ook niet gehandicapten hun steun zoeken in vormen van dienstverlening en zorg. Afhankelijkheid in de relatie met anderen is deel van het menszijn. En daarom: “..... Als u zelf”.

Ook menselijk is het verlangen naar herstel, naar heelheid. De relatie met anderen wordt bedreigd door allerlei tekorten en handicaps, maar juist bij het begrip “....als u zelf” en de noties die daarmee zijn meegegeven, kunnen we imaginatief anticiperen op uiteindelijk herstel van leven. Kunnen we verder kijken dan het gewone leven; is er bovendien in het licht van de eschatologie een visioen van Beloofd Land, van Leven. De mens te zien als naaste, afhankelijk en relationeel, op weg naar je bestemming, dat is de visie op mens-zijn die perspectief biedt voor elke ontmoeting.

2.7 “Ontmoeting”. Een bijbelse metafoor

“De ontmoeting vindt plaats op de plek waar wegen elkaar kruisen, of liever gezegd, waar de weg van de één bij de plaats van de ander aankomt. Een plaats aan de kant van de weg, verscholen in struikgewas, vanaf de weg misschien niet eens goed zichtbaar. Hoort hij roepen? Wordt zijn aandacht getrokken door beweging? Ruikt hij onraad? Voelt hij dreigend gevaar?

In ieder geval staat hij stil. Hij wendt zich naar de plek en ziet...Hij beschouwt de situatie, eerst vreemd, bevreemd, maar naarmate hij langer kijkt, wordt hij de ander gewaar en wordt hij geraakt.

Zonder zich af te vragen hoe en waarom, en waardoor, en wie en wat, laat hij zich raken, en komt tot daden. Het geraakt worden drijft hem tot handelen. En hij kiest wat hem te doen staat. Zijn kennis en zijn competenties helpen hem daarbij. Hij helpt de ander voor zover nodig en brengt hem naar een plek van (na-)zorg. Hij voelt zich voor deze nazorg verantwoordelijk en draagt daarom voorwaardenscheppend bij in de kosten.

Als hij ziet dat de ander in vertrouwde handen is, gaat hij zijns weegs.”

Naar Lucas 10, 25-37

HOOFDSTUK 3 PSYCHOLOGIE VAN ONTMOETEN

Het ontmoeten van de zo vreemde ander is een avontuur, onvoorspelbaar. De reactie op het vreemde uiterlijk, op het gebrek aan taal, een verstoorde ontwikkeling, sociaal-emotionele achterstand, een lichamelijke handicap, is er één van bevreemding. En die bevreemding wordt vaak gelokaliseerd in “de ander”. Eigen en vreemd komen elkaar tegen, vertrouwd en verbijsterend, met zekerheid en onzekerheid, met verwachting en teleurstelling, vertrouwenwekkend en met argwaan bekeken. De emoties brengen een innerlijke dynamiek op gang in het proces dat de ontmoeting vormgeeft. En uiteindelijk leidt dit proces ergens toe. Wordt het aantrekken of afstoten, toewending of vervreemding? Ambivalentie in de ontmoeting. Hoe kan ik met deze ambivalentie toch een zinvolle ontmoeting met de ander hebben? Kan ambivalentie vruchtbaar zijn? (3.1) En wat is daarbij de bindende kracht tussen eigen en vreemd? (3.2) In de ontmoeting spelen verwachtingen een rol en er volgt teleurstelling, als aan die verwachtingen niet voldaan wordt. (3.3) In de ruimte van de ontmoeting is de werkzame kracht de intersubjectiviteit die volgens Cooper-White (2004) de “helende potentie in de intermenselijke ruimte” is. (3.4). Is er ook een raakvlak met de theologie? (3.5)

Ervaring (1)

“Het begon enkele jaren geleden met een ontmoeting. Een ontmoeting met een dichte deur. Daarachter een mens, snuivend en hijgend. Hij stond (zat, of lag?) aan de andere kant van de deur. Had hij op mijn aanbellen gereageerd, of was hij daar al eerder? Was hij alleen? Wachtte hij op iemand die door diezelfde deur was weggegaan?

De vragen schoten door me heen. Ik zou niet weten hoe te reageren als de deur plotseling zou opengaan. Onzekerheid, angst voor het vreemde, bang ook voor iets van geweld.

Ik hoorde een stem aan de andere kant, kalmerend, het hijgen hield op. “Kom maar, Jan, ik geef je een hand, dan doen we de deur open”.

Twee mannen keken me aan. Opnieuw onzekerheid: wie was de begeleider, wie was de cliënt? Weer was er bevreemding, onzekerheid, bang om het verkeerde te doen of te zeggen. Jan en zijn begeleider stonden hand in hand, en ik had de situatie *niet* in de hand. De rust van die twee hielp me over de ergste angst heen, het gaf vertrouwen, maar vreemd bleef het en onzeker was ik...”

3.1 Ambivalentie in de ontmoeting

In de onzekerheid van de ontmoeting zal er iets moeten gebeuren. Iets dat *de mogelijkhedenvoorwaarde* is voor de verbinding tussen Ik en de Ander, een gebaar, een woord, iets dat de ontmoeting verder helpt; iets dat de leegte van de vreemdheid vult met gevoelens van nieuwsgierigheid, mededogen, verwachting, tot helpen bereid, en daardoor de ontmoeting voorlopig op weg helpt naar toewending; iets in de ontmoeting raakt je, boeit je. Vragen komen op. Kennis en competenties worden

geactiveerd, een keuze wordt gemaakt, bevreemding ebt weg, er komt iets voor in de plaats, iets dat vertrouwd wordt en kan leiden tot toewending en aanvaarding.

Ook het tegenovergestelde is mogelijk: In de ontmoeting is er iets, dat de onzekerheid vergroot, een woord, een geur, een gebaar, iets dat de leegte vult met afschuw, met wantrouwen, afkeer, teleurstelling, verveling, irritatie, verzet, en daardoor de ontmoeting voorlopig leidt naar afwending. Je trekt je terug, de veilige afstand wordt groter, tot tenslotte het einde van de ontmoeting daar is. Voorbij.

Er ligt aan het werk van de geestelijk verzorger een opdracht en een oproep ten grondslag om de ander te ontmoeten. Wat is psychologisch gezien de inzet van de geestelijk verzorger? Een inzet die vruchtbaar kan zijn om met de ambivalentie tot een zinvolle ontmoeting te komen?

3.2 Vertrouwen?

Ervaring (2)

“Het is bijna Kerstmis. Alle woongroepen ontvangen een kerstkaart en een attentie, en tegelijk een uitnodiging om de kerkdiensten rond het feest van de Geboorte bij te wonen.

Ik weet dat er een cliënt in een aanleunappartement woont. Hij ontvangt weliswaar zorg vanuit de nabije woongroep, maar hoort daar niet bij. Op papier wel, maar vooral niet in zijn eigen beleving. Een aparte kaart met attentie, met zijn naam erop, ligt voor hem klaar. Ik aarzel even. Zal ik die gaan brengen, zomaar, onverwacht, of zal ik eerst een afspraak maken? Mijn onzekerheid is gevoed door de ervaring van twee weken tevoren, toen er iets gebeurde wat hem niet zinde, en hij bij de receptie verhaal kwam halen. Een computer sneuvelde daarbij en hij liep snijwonden aan zijn hoofd en handen op. Hij liet de receptioniste geschrokken achter, en tierend liep hij weg om een kop koffie te halen....

De groepsleiding is blij dat ik hem wil bezoeken. “Hij zit alleen, en tobt over zijn moeder, die plotseling in het ziekenhuis is opgenomen”. Omdat ik alleen iets kom brengen, besluit ik zomaar te gaan....Met vertrouwen in de goede afloop. De deur gaat open op mijn bellen, ik vertel wat ik kom doen, de regie ligt nu bij hem. Ik zie aan hem dat hij aarzelt, dan doet hij een stap achteruit, nodigt me gastvrij uit, gaat koffie zetten, en begint te praten .... En dat is het begin van een wekelijks gesprek bij een kopje koffie”.

Erkennen en recht doen aan de onophefbare dualiteit in de ontmoeting is de grond voor goed professioneel handelen.³¹ Waar ligt de mogelijke verbinding? Want met erkenning van die meerduidigheid kun je vruchtbaar zoeken naar datgene wat als brug kan dienen tussen de verschillende emoties in jezelf, en tussen Ik en de Ander.

De verbinding is wellicht het verlangen dat die dualiteit eens zal zijn opgeheven, dat er heelheid komt in een gebroken wereld. (In hoofdstuk 2 wordt de term “Imaginatieve anticipatie” gebruikt: het verbeeldend vooruit lopen op datgene wat het

³¹ In haar boek “*De eigen ander*” (2001) omschrijft Isarin de ambivalentie in de ontmoeting tussen moeder en gehandicapt kind, tussen moeder en deskundige, tussen kind en deskundige.

verlangen richting geeft). Dit verlangen is ingebed in de hoop tot herstel van het gewone leven, en wordt op eigen wijze zichtbaar in gedrag, op verschillende niveaus van cognitie en sociaal-emotionele vaardigheid.

Wat de ontmoeting met de ander verder kan brengen, recht doend aan elkaars verlangen, lijkt te wijzen in de richting van *vertrouwen*: vertrouwen in de goede afloop, vertrouwen in jezelf, met al je vaardigheden en competenties, vertrouwen in de ander....die je leert kennen en die je ziet als mens “als uzelf”.

In het kort lijkt vertrouwen gebaseerd te zijn op kennis, vaardigheid, communicatie en verwachting. Het is het eigen vertrouwen van de hulpverlener, dat mogelijk de verbinding in de ontmoeting tot stand kan brengen en in ieder geval vanuit eigen optiek de ruimte van de ontmoeting kan vullen. Dit vertrouwen zal ruim aanwezig zijn, in overdaad, om aanvullend ook het vertrouwen van de kant van de mens met een verstandelijke beperking te voeden.

In en door de ontmoeting merk je hoe het vertrouwen van de één van invloed is op het vertrouwen van de ander. Soms is het een lange weg te gaan om vertrouwen in elkaar te krijgen. Je zult als hulpverlener moeten aansluiten bij de plaats en het moment waar de ander zich bevindt. Daar vindt de ontmoeting plaats, daar kun je elkaars uitgestoken hand voorzichtig aangrijpen. Die uitgestoken hand, nabij genoeg om te pakken, en distantie genoeg om vrij te zijn en ruimte te ervaren in de ontmoeting met de ander.

De inzet van vertrouwen in de ontmoeting met de ander betekent dat je de ander daarmee tegemoetkomt, in openheid en eenvoud, steunend op een aantal “pijlers”. Tegelijk zijn het deze aspecten van het geboden vertrouwen, die voor de ander mogelijk vertrouwenwekkend zijn. Onderstaand noem ik de pijlers en hun betekenis voor vertrouwen.

Betekenis van vertrouwen voor de hulpverlener in de ontmoeting met de cliënt:

- * Vertrouwen in de ander hebben, wil zeggen dat ik weet hoe de ander zich gewoonlijk gedraagt en ik kan daarmee omgaan. (*kennis*);
- * Vertrouwen in de ander hebben, wil zeggen dat ik weet hoe ik ongewenst gedrag kan voorkomen, en als het toch voorkomt, hoe ik het kan opvangen. Dat ik in gesprek kan gaan. (*vaardigheid*)
- * Vertrouwen in de ander hebben, wil zeggen dat ik zijn kwetsbaarheid zie en daar naar wil handelen (*communicatie*)
- * Vertrouwen wil zeggen: aannemen dat de ander zal doen wat je verwacht (*verwachting*)

Vertrouwen is nog meer dan deze vier aspecten. Het heeft ook te maken van gevoelens van *veiligheid en bescherming*. Vanuit de literatuur wordt gewezen op het

belang van vertrouwen in de nabijheid van de hulpverlener, tijdens zijn ontmoeting met de cliënt.³²

Betekenis van vertrouwen voor de cliënt in de ontmoeting met de hulpverlener

- * Vertrouwen in de ander hebben, wil zeggen dat ik me veilig voel. (*noodzaak*)
- * Vertrouwen dat de ander mij zal helpen (*wens, verlangen*)
- * Vertrouwen ook, dat hij mij een perspectief zal aanreiken (*hoop*)
- * Vertrouwen, dat de ander rekening met mij houdt (*autonomie*)

De zekerheid dat het vertrouwen niet zal worden beschaamd, valt niet af te dwingen. Vertrouwen is een onzeker proces, en dat vertrouwen vragen we nu juist ook van cliënten. Vertrouwen in de zorg en de begeleiding, vertrouwen in de geestelijke verzorging. Daarbij vragen de aspecten veiligheid en bescherming veel aandacht, om de cliënt met een verstandelijke beperking tot vertrouwen uit te nodigen. Het vraagt tijd en inzet, om uiteindelijk, min of meer, tot overgave te komen. Juist in de zorg is vertrouwen een kwetsbaar aspect. Hoe gauw kan het vertrouwen niet beschaamd worden in de hectiek van het dagelijks leven. Zorgvuldige aandacht voor “het gewone leven” is voorwaarde voor groeiend vertrouwen. Want eenmaal geschonden vertrouwen heelt maar langzaam!

Ervaring (3)

“Sinds een week of drie praten we met elkaar bij een kopje koffie. Hij vertelt over zijn moeder, die inmiddels overleden is, heel kort na de ziekenhuisopname. Onrustig, geagiteerd, met een heel kort lontje, heeft hij de leiding in het gesprek. Aan alle begeleiders, alle familieleden, alle taxichauffeurs, alle medebewoners mankeert iets. Ongenuanceerd vertelt hij wat hij denkt. Tien tot twintig minuten, langer niet. Daarna zeggen we tegen elkaar dat het goed is om zo even te praten, en dat de koffie lekker is. Hij mag de volgende afspraak zelf in mijn gsm noteren en zet het alarm erbij, opdat ik het niet vergeet....

De week erop ben ik telefonisch in gesprek en kom twee minuten later op de afspraak. Razend is hij, vloekend roept hij dat ik niet te vertrouwen ben.... Het gesprek verloopt stroef. We eindigen het gesprek zoals altijd. Hij pakt mijn telefoontje en zet de nieuwe afspraak voor volgende week erin. “Ik hoop op tijd te zijn” besluit ik.

De week erop is hij te laat. Ik maak een grap daarover, we lachen, en we spreken af voortaan op tijd te zijn, en niet boos te zijn als het even later wordt”.

Vertrouwen in jezelf is nodig wanneer je de ander tegemoet treedt. *Zelfkennis*, kennis over je zelf, kennis in vertrouwen aangereikt door belangrijke anderen in de eigen eerste levensjaren. Kennis ook als lef om jezelf onder de loep te nemen: weet hebben van je gedachten en gevoelens, van je geschiedenis, van je lichaam en je geest, en de verbondenheid van die beide. Een mens te zijn met voldoende *basic trust* om het

---

³² BAART, A. *Leven en verlaten leven, over de betekenis van presentie voor vertrouwen*, Lezing op het congres “Daar draait het allemaal om. Presentie! Amersfoort, 26 september 2006

leven te leven en ruimte te hebben voor de ontmoeting met anderen, relationeel en afhankelijk, maar ook vrij en verantwoordelijk.

Kennis van de ander ontvang je allereerst in de ontmoeting met die ander. In de zorg zijn er meer bronnen van kennis, *dossiers* waarin gegevens vermeld staan, *andere deskundigen* die aan de cliënt ondersteuning bieden, en het opgetekende *levensverhaal* waarin op allerlei manieren iets gezegd wordt over deze mens, zijn hoop en verlangen, zijn doen en laten, zijn karakter en de context van zijn leven. De mens zelf vertelt zijn levensverhaal, aangevuld door de beschreven ervaringen van belangrijke anderen. Vooral dit levensverhaal is voor de geestelijk verzorger van groot belang, omdat het iets weergeeft over het geleefde leven. Daarin en daardoor de spiritualiteit te ontdekken, levensvragen op het spoor te komen, en daarbij present te kunnen zijn, vormt de bedding voor de ontmoetingen.

Kennis van handicaps en hun gevolgen voor de ontwikkeling en het gedrag, de mogelijkheden op sociaal-emotioneel terrein, vaardigheden in het pastorale gesprek, in communicatie “als horen en zien je vergaan...”³³, in liturgie en ritueel, vormen de noodzakelijk aanvulling daarbij. Daarop te kunnen vertrouwen maakt in ieder geval van de kant van de geestelijk verzorger de weg vrij om de ontmoeting aan te gaan en tot toewending te komen.

Ik noem hier ook *weet hebben van (eigen) geloof en levensbeschouwing*, de spiritualiteit waarmee mensen hun leven leiden in de relatie met God die Zijn Belofte kenbaar heeft gemaakt om het leven te herstellen. En dat vertrouwen is een “weten” dat dat herstel vandaag aan de dag al begonnen is. Een hoopvol perspectief voor het leven van mensen.

Vertrouwen van de cliënt in de richting van de hulpverlener is op andere grond gebaseerd. Hij zal vertrouwen kunnen schenken, als binnen de ontmoeting aan een aantal basisbehoeften is voldaan. Er is een noodzaak veiligheid bij de ander te ervaren, er zijn wensen en verlangens, er is hoop. Het vertrouwen is kwetsbaar in het leven van deze mens. Tegemoetkomen aan de wens voor autonomie geeft aan de cliënt het gevoel grip te hebben op het eigen leven en het gevoel dat de ander dat respecteert.

Ervaring (4)

“Bijna dagelijks ervaar ik het als een uitdaging om de cliënt zelf de regie te laten hebben op zijn leven, en mezelf terughoudend te gedragen. Wanneer de ander het even niet weet, en in de problemen lijkt te komen, is het juist van belang het niet voor hem te regelen, maar hem zelf te laten ontdekken. Als je wacht, gebeuren er mooie dingen”.

³³ Deze cursus wordt aan beginnende pastores in de zorg voor verstandelijk gehandicapten en in de psychogeriatric gegeven, om vanuit de Woordcultuur de omslag te maken naar ervaringsgericht pastoraat, Bartimeushage, Doorn. 2008

3.3 Verwachting en teleurstelling

Ervaring (5):

“Je komt niet in contact met hem. Als hij je ziet, wendt hij het hoofd af. Als je hem groet, zegt hij niets terug. Erg op zichzelf is hij. Hij kijkt naar alles om zich heen, je hebt het idee dat niets hem ontgaat. Maar mij “ziet” hij niet.

Hij verbindt zich niet met anderen, maar blijft op zichzelf. Hij wijst elke hulp af, ook bij het aankleden. Hij trekt de kleren aan die voor hem klaarliggen, maar soms is de volgorde een andere, en zijn de knopen niet altijd recht gesloten. Hulp daarbij wordt niet aanvaard.”

In elke sector van zorg zijn cliënten die moeilijk bereikbaar zijn voor hulp. Alle inzet ten spijt reageert de cliënt soms met afwijzing op de geboden hulp. Dit gevoel afgewezen te worden is een valkuil voor menige hulpverlener en heeft alles te maken met verwachtingen. Teleurstelling ligt voor de hand.

Soms lijkt teleurstelling iets te zijn van onverwerkte emotie uit het eigen leven.

De geestelijk verzorger zet in op vertrouwen en verbondenheid, op wederkerigheid. En merkt dan dat de relatie eenzijdig is. Een pijnlijke ontdekking. Teleurstellend.

Dittes³⁴ beschrijft deze onbeantwoorde inzet als een springen zonder vangers, als een acteur zonder medespelers..... Hij beschrijft de emotie van de teleurstelling in termen van rouw, eenzaamheid, frustratie, gepasseerd zijn. Deze sterke emotionele reacties zijn in de zorg niet vreemd. Ze leiden vaak tot een gevoel van leegheid, tot weglekken van energie, zelfs tot burn-out, als er geen ander licht op de situatie wordt geworpen. Ontkennen en inslikken is een schadelijke reactie op deze afwijzing. Beter is te zoeken naar de maximale mogelijkheid van empathie, in de hoop dat er ruimte komt voor vertrouwen. Dat dit de inzet en de competenties van de hulpverlener raakt, ligt voor de hand. Hij zal gaan tot de bron van de ander, als een vorm van introspectie voor een beter verstaan van de ander. Dittes concludeert daarbij dat teleurstelling altijd deel is van de ontmoeting met de ander. Door te zoeken naar maximale partnerschap (ofwel het begrip intersubjectiviteit van Cooper-White) kan de ontmoeting vruchtbaar gemaakt worden.

Ervaring (6)

“Goedemorgen, ...”.

“Moffenhoer...”.

“Als je iets verwacht, dan toch dit niet. Het roept verdriet en boosheid op. Tegelijk denk ik eraan wat zij zelf in de oorlog meegemaakt zou kunnen hebben. Tot op de huidige dag is dit kennelijk aan de oppervlakte in haar beleving, zoveel jaar na dato. Of misschien is het “gewoon” een bekende uitspraak, die ze herhaalt. Zonder een voor haar beladen inhoud. Of mogelijk al opgevangen in de aanloop naar de programmering op radio en tv, voor 4 en 5 mei.

Ze zit altijd met het gezicht naar het raam. Dat geeft haar de meeste rust. Maar komt er iemand binnen, dan zou ze het liefst zich in haar stoel omdraaien om even te kijken wie het is. Om daarna toch weer naar het raam te kijken... Om haar rust te geven, gaat af en toe het gordijn dicht, ook overdag”.

³⁴ DITTES, J. *“When the people say no. Conflict and the Call to Ministry”* 1979

Als het bevreemdende al een gepasseerd station is, en het vertrouwen in de ontmoeting al gegroeid is, besef je opnieuw dat door een opmerking als deze het vreemde weer even snel terug is en het gevoel geeft een nieuwe verhouding te moeten zoeken tussen eigen en vreemd, tussen zelf en anders. Dit besef is in zekere zin teleurstelling, omdat het lijkt of de relatie weer opnieuw moet beginnen. Alle inzet en tegemoetkoming van eerder ten spijt.

3.4 Intersubjectiviteit

In de ontmoeting spelen onbewust en bewust allerlei emoties mee, die onvermoed en onverwacht de ontmoeting zijn kleur geven. Associaties met eerdere ervaringen brengen in de dynamiek van de ontmoeting reacties te weeg. Bij de cliënt verstaan we de emoties meestal als overdracht, samenhangend met vroegere (onveilige) hechting, met aangeleerde hulpeloosheid, reacties vanuit borderline of vanuit autisme. Soms ook reacties op de onverwachtheid van de ontmoeting, onzekerheid, of angst. In het levensverhaal zullen wellicht ook andere stressoren genoemd worden, die deze emoties bepalen. Ze worden door de ontmoeting opgeroepen op grond van eerdere ervaringen en vervolgens onbewust overdrachtelijk verbonden worden met de geestelijk verzorger, binnen de context van de ontmoeting, in het hier en nu.

Ook de eigen subjectiviteit van de geestelijk verzorger is in het geding. Hij ontmoet de ander, hij ervaart de ander met zijn eigen onbewuste en bewuste gedachten en gevoelens. Wanneer hij zich in de ontmoeting laat leiden door deze emoties, en daarbij ook nog reageert op de emoties van de cliënt, is er sprake van tegenoverdracht. De interactie met de cliënt wordt daardoor beïnvloed.

Cooper-White³⁵ vraagt zich af of we de ander wel kunnen ontmoeten. Durven we wel dicht bij de ervaringen van de ander te komen. En nemen we dan “de werkelijke ander” waar, of is het onze projectie of onze verbeelding. En bovendien, kan wat we te weten zijn gekomen ons helpen in de ontmoeting met de ander? Lang gold de visie dat subjectiviteit, o.a. emotionaliteit, irrationaliteit, een goede relatie in de weg zouden staan. De persoonlijke inbreng zou zo niet vermeden, dan toch in ieder geval met argwaan bekeken moeten worden. Echter, de veronderstelde objectiviteit is niet langer de norm, maar veel meer de intersubjectiviteit, of het paradigma van de relationaliteit. De eigen subjectiviteit is ten diepste wat wij “tegenoverdracht” noemen, in klassieke zin te verstaan als hinderend in de ontmoeting. Maar binnen het paradigma van de relationaliteit krijgt tegenoverdracht een nieuwe waardering: daarbinnen kan de eigen werkelijkheid en die van de ander worden verstaan. Beiden kennen de ander en worden door de ander gekend. En wat kenbaar is, blijft niet alleen bij ieder individueel maar wordt verbonden met de subjectiviteit van de ander:

---

³⁵ P.COOPER-WHITE 2004 p 35

gedeelde potentie in de ruimte van de ontmoeting. Gedeeld, want gezamenlijk opgebouwd.

Tegenoverdracht kan in de ontmoeting worden ingezet als mogelijke onthulling van de eigen kijk en die van de ander op de werkelijkheid.³⁶ De dan ontstane intersubjectiviteit, is bron voor gedeelde wijsheid. Want het engagement met de ander leidt tot verdere exploratie van de betekenissen van diens subjectiviteit. En daarin ligt potentie die bijdraagt aan opbouw van de relatie. De geestelijk verzorger zal als speler in het veld van de zorg de ander bevestigen met de eigen inzet, de subjectiviteit, of zoals Cooper-White het verwoordt, met tegenoverdracht als de weg tot ontmoeting.

De tegenoverdracht verwijst naar de eigen ervaring binnen de ontmoeting, de overdracht naar de ervaring van de cliënt, de ander. De ontmoeting tussen een Ik en Jij krijgt de kracht van een "Wij" in zich.³⁷ Beiden dragen bij aan een constructie van de in de intersubjectiviteit opkomende kennis, de werkelijkheid zoals die ervaren wordt. De inzet van de subjectieve ervaring van de geestelijk verzorger zou wel eens een nieuwe manier van verstaan kunnen zijn van de ervaringen en noden van de ander, mits die subjectieve ervaring bewust en kritisch beleefd kan worden.

De kracht van de intersubjectiviteit is ook dat uit de moeite, de teleurstelling binnen de ontmoeting, de betekenis ervan opkomt; en dat uit de negatieve ervaring een nieuwe weg wordt ontdekt. Een verwijzend perspectief.

"Een ervaren, wijze pastor zegt: "Ik wens iedere pastor toe dat er één iemand is in zijn of haar omgeving die als een engel in je vlees is, die je claimt en zich aan je vastkleeft." Iemand die het slechtste in je naar boven haalt, die je steeds raakt op je zwakke, kwetsbare plek. Zo iemand in je omgeving is niet leuk. Het is vooral een confrontatie met jezelf. Het schoffelt het positieve beeld dat je van jezelf hebt onderuit. Het confronteert je met je eigen grenzen en kwetsbaarheid. In dit soort ontmoetingen ervaar je dat je niet alles in de hand hebt. Het onbeheersbare dringt zich aan je op. Het kan de boel behoorlijk overhoop gooien."³⁸

Co-constructie van de werkelijkheid. Een co-creatie?

De verbinding tussen het zelf en de ander in de intersubjectieve ruimte van de ontmoeting vraagt om de *eigen* constructie van de werkelijkheid als vast gegeven los te laten, en ruimte te maken voor de subjectiviteit van de ander. Aanvankelijk is dit een onrustbrengende bezigheid. Loslaten lijkt op houvast verliezen, en heeft de nodige emotie tot gevolg. Angst en onzekerheid liggen op de loer. Vertrouwen is nodig om met het loslaten van *mijn enige werkelijkheid* me in te leven in de beleving van de ander. Niet alleen inleven maar een toelaten van de ervaring van de ander, om zo een *gezamenlijke constructie van de werkelijkheid* te laten ontstaan, zoals Ik en de

---

³⁶ P.COOPER-WHITE 2004 p 54

³⁷ P.COOPER-WHITE 2004 p 55

³⁸ <http://www.geert-meike.nl/geert>, Website Universiteit van Tilburg, 3 maart 2008

Ander die construeren. Die gezamenlijke constructie, de intersubjectiviteit, brengt de helende potentie voort die de ontmoeting zijn richting geeft.

3.5 Raakvlak met de theologie

De ander leren kennen, even kostbaar als kwetsbaar, “als uzelf”, schepsel, beeld en gelijkenis van God, het is in het voorgaande genoemd. Het levensverhaal is daarvan het document, dat in pastorale zin zelfs “als een heilige tekst” kan worden gelezen.³⁹ Cooper-White gebruikt ook de term “heilig” als ze spreekt over het ervaren van de ander. “When, as pastors, we dare to take off our shoes and stand reverently on the holy ground before the burning bush of anothers experience, are we truly able to enter into that experience?”⁴⁰ En is deze ervaring voldoende om ons helpend handelen te bepalen?

Eigen subjectiviteit en subjectiviteit van de ander en de relatie tussen die beide overbrugt de kloof, die onnodig was ontstaan op grond van eigenschappen als neutraliteit en objectiviteit. In de pastorale relatie houdt intersubjectiviteit in, dat verstaan gedeeld wordt, dat betekenissen die opkomen in de ruimte van de ontmoeting, kunnen verbinden. En dat het gaat om empathie en engagement met de ander. Op die manier komt de eigenheid van de ander te voorschijn en kan hij in de ontmoeting tot zijn recht komen.. De subjectiviteit is dan een co-creatie, waarin de dialoog met de ander steeds wordt gezocht. De ontmoeting staat in een beloftevol licht, met het wenkend perspectief van leven zoals God het bedoeld heeft. Leven is de creatie van God, die in relatie wil zijn met Zijn Schepping. Dat leven is vooralsnog een gebroken leven, waarin zorg, hulp en begeleiding noodzakelijk zijn. En in een gebroken wereld zou “herstel van het gewone leven” dan ook orde van de dag moeten zijn.

In de ontmoeting zal de richting van het leven, “onze bestemming”, steeds meeklinken. Daartoe zal de geestelijk verzorger gebruik maken van symbolen en objecten uit het gewone dagelijkse leven, om iets van het transcendente mogelijk zichtbaar te maken.

---

³⁹ J. BODISCO MASSINK 2004

⁴⁰ P. COOPER-WHITE 2004 35

Ervaring (7)

Thema van de kerkdiensten is dit jaar “vrucht van de Geest”, liefde, blijdschap, vrede.....trouw....., Galaten 5, 22. In de voorbereidende gesprekken zagen we deze begrippen als grondvormen voor het bestaan, die in de ontmoeting met elkaar gebeuren.

Een grote druiventros staat op het liturgisch centrum. Tijdens elke viering wordt een “vrucht” aan de druiventros opgehangen. Zo wordt het een symbool van veelheid in eenheid, (de vruchten horen gezamenlijk bij die ene druiventros), maar ook van verbondenheid (alle vruchten zijn met de druiventros en met elkaar verbonden). Een “rap” keert in de dienst steeds terug: druiven horen bij de wijnstok, en de mensen, zeker en gewis, die horen bij Jezus die de ware Wijnstok is. Enkele dagen na één van de kerkdiensten hoor ik twee cliënten met elkaar spreken over “.... zeker en gewis bij Jezus is...” Het is een kostbaar moment dit zo aan te horen. Over de ervaren draagwijdte van de woorden is (nog) niets te zeggen.....

HOOFDSTUK 4 ONTMOETEN: HET HERSTEL VAN HET GEWONE LEVEN

Ik kom jou tegen... De ontmoeting tussen de geestelijk verzorger en de cliënt vindt plaats in het gewone leven. Daar waar de cliënt woont en werkt, waar hij zijn leven leeft; een leven dat problematisch is door zijn ontwikkelingsgeschiedenis, zijn verstandelijke handicap, zijn gedragsproblematiek, zijn eerdere ervaringen. Is dat gewone leven wel zo gewoon, daar waar het bedreigd wordt door al deze invloeden, door de dagelijkse werkelijkheid? En hoe vindt het ontmoeten plaats in dat leven?

Bij het bestuderen van vormen en doelen van ontmoeten, kom ik vele methodes tegen, methodisch, theoretisch, gericht op verschillende doelgroepen en gedifferentieerd naar ontwikkelingsniveau.

De volle breedte van een menselijke en menslievende professionele ontmoeting met mensen met een verstandelijke beperking vind ik in “Het herstel van het gewone leven”,⁴¹ een handreiking aan opvoeders in een problematische opvoedingssituatie. Deze orthopedagogische “alledaagse” theorie geeft handvaten om een vastgelopen situatie weer vlot te trekken, en daarin een hoopvol perspectief aan te reiken. Hiermee zijn meteen uitgangspunt en doel beschreven. Op grond van deze theoretische lijn is een ontmoetingsmodel ontwikkeld, ter ondersteuning van begeleiders in “bijzondere zorg-groepen”. Ik zal de alledaagse theorie (4.1) en de dagelijkse praktijk (4.2) hierna kort beschrijven. Er blijken gemeenschappelijke ervaringen te zijn (4.3) Er zijn raakvlakken met het pastoraat (4.4)

4.1 De alledaagse theorie

“In een vastgelopen traject neigen we naar specialistische therapieën, ingewikkelde technieken, tijdrovende programma’s, terwijl eerst noodzakelijk is te zien of het gewone, het alledaagse, het voor de hand liggende, wel in orde is.”⁴² Het gewone is hierbij voorwaarde voor het bijzondere, zowel voor de begeleider, voor degene die begeleid wordt, als voor de omgeving.

Het gewone leven (8)

In de instelling ontmoet ik mensen met bijzondere zorg- en begeleidingsvragen. Op deze bijzondere vragen moet dus een bijzonder antwoord gegeven worden. Behandeltrajecten, video-analyses, communicatiesystemen, bijzondere zorgplannen, enz. Dat ook. Maar het meest bijzondere is misschien wel dat – juist bij crisis, juist wanneer men de draad kwijt is – het antwoord begint bij het gewone leven!

Uit: korte notitie over geestelijke verzorging.

⁴¹ HORST, W.ter, *Het herstel van het gewone leven*, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 1977(...) 2002, in de serie Orthovisies nr 5

⁴² HORST, W.ter, 2002 p 5

Ademhalen en zo

“Wat doen we met al onze therapieën, technieken en programma’s als er niet vlak om de mens heen een klimaat is waarin hij kan ademhalen, het gewone dagelijkse gedoe, met kleine vreugden, verdriet en hoop?”, schrijft Ter Horst. Hij stelt zich de vraag wat er in het leven van alledag gedaan kan worden om een vastgelopen opvoedingssituatie weer vlot te trekken. Het is de kracht van de eenvoud die de waarde van dit boekje voor de dagelijkse praktijk bepaalt. De eenvoudige vragen reiken handvaten aan om te werken aan herstel van de grondvormen van het leven. Want eenvoudig zijn ze, de vragen over de begeleider/hulpverlener, de vragen over de cliënt en de vragen over de omgeving. Ook de antwoorden erop zijn eenvoudig te geven, maar vragen wel om consequenties!

De vragen aan *de hulpverlener/begeleider* zelf. Is hij wel uitgeslapen, heeft hij het niet te druk met andere problemen; kan hij wel voldoende bijtanken? Zit hij goed in zijn vel?

In een moeilijke situatie heb je een overschot aan vitaliteit nodig. Vitaliteit is levenskracht: moed, plezier, hoop, geloof en liefde, toekomstperspectief, vertrouwen, opgewektheid. Allemaal woorden die bij elkaar komen in het ene begrip: vitaliteit. Nodig voor de ontmoeting met de cliënten. Soms heb je het nodig voor jezelf. Geen overschot, dan ook geen vitaliteit voor de ontmoeting.

Vragen aan/over *de cliënt*: krijgt hij wel voldoende slaap? Want te weinig slaap zorgt voor een moeilijke dag erna. Voelt hij zich veilig? Heeft hij voldoende eigens, mag hij zijn eigen tempo volgen, verveelt hij zich niet?

Vragen over *de omgeving*: hoe staat het met de prikkels vanuit de omgeving. Zijn er mensen, dieren en planten? Is God er? Hoe geordend is de omgeving, en hoe uitdagend? Wordt er een appèl gedaan op de speciale gaven van de cliënt? Op zijn levensbeschouwing? Wordt er gelachen?

Grondvormen van menselijk contact.

De centrale vraag is of de opvoeder/begeleider de grondvormen van de ontmoeting tussen mensen beheerst. Hoe ontmoet de hulpverlener de cliënt? Is er alleen gesprek, discussie, overtuiging, of zijn er ook andere vormen om met elkaar in contact te komen. Afhankelijk van de leeftijd of van het ontwikkelingsniveau is gesprek alleen niet voldoende, want soms zijn er geen woorden om “zorg, aandacht, warmte en hartelijkheid” duidelijk te maken. Dan zal via lichaamstaal, via aanraken, via spel en verzorging, via activiteiten, via feesten en vieren, duidelijk moeten zijn wat de grondvormen van contact zijn. Ter Horst spreekt over “dialogische grondvormen”.⁴³ Grondvormen die in relatie met de ander hun beslag krijgen. En juist daar waar de grondvormen geen aandacht krijgen omdat alle energie opgaat aan “beheersen,

---

⁴³ HORST, W. ter, 2002 p 30

hanteren, afremmen” van ongewenst gedrag, lijkt het invoeren en herstellen van deze grondvormen ook een herstel van het gewone leven te betekenen.

Daarbij hoort het vieren van een verjaardag, uitslapen en daarna een bad met badschuim, maar ook planten water geven en boodschappen doen. De arm om iemand heen, als hij verdriet heeft, veiligheid bieden, sfeer in huis, spelletjes doen. Kijken, ruiken en proeven bij het klaarmaken van de maaltijd, de tafel mooi dekken, etc. Daarbij hoort ook het samen werken, een activiteit voor begeleider en cliënt. Gewoon, waar het kan, en bijzonder, waar dat nodig is.

4.2 De dagelijkse praktijk

“Daar waar overvloed van leven is, kan het leven zich herstellen”

Strasser, S., Opvoedingswetenschap en opvoedingswijsheid, Den Bosch, 1979

In de dagelijkse praktijk is de in 4.1 beschreven lijn de basis geworden voor het model van ontmoeten. Het meest is dit model uitgewerkt voor groepen met bijzondere-zorgvragen, op de Very Intensive Care (VIC) Workhomes. (sinds 1990). De grondvormen, hiervoor omschreven, zijn de bouwstenen voor het behandelingsplan, “een manier om cliënten die op vaak traumatische wijze zijn vastgelopen weer een nieuw perspectief te bieden: herstel van het gewone leven en kans op groei”.⁴⁴

De naam van het model is Triple-c, en wordt verbeeld in een begeleidingsdriehoek, met in de drie hoeken Cliënt, Coach, en Competenties. Er wordt gestreefd naar gelijkwaardigheid tussen cliënt en coach, met als inzet de competenties van beiden. En wel op vier levensterreinen: zelfzorg, wonen, werken en vrijetijdsbesteding. Daar speelt het gewone leven zich af. En is dat gewone leven verstoord, dan is er herstel nodig. Daarbij staat niet het ongewenste en onbegrepen gedrag centraal. Dat gedrag komt voor, maar zo snel mogelijk gaat men weer over tot de orde van de dag. Een dag van samenwerking in relatie met elkaar. Het zou hier te ver voeren om de gehele achtergrond ervan uitgebreid te bespreken. Ik beperk me tot die aspecten die in de ontmoeting tussen geestelijk verzorger en cliënt er toe doen.

Het model voor ontmoeting in het gewone leven

Ervaring (9)

“Hij is erg onrustig, even apart zetten in een hoek van de kamer helpt niet. Dan maar naar de gang, en als dat ook niet helpt, dan maar naar zijn kamer. Hij loopt weer terug naar de gang..... We zullen hem in bed binden, zodat hij niet weg kan lopen en ook zich zelf niet kan verwonden. En als dat niet helpt, zullen we hem maar medicijnen geven, om hem tot rust te brengen. Jammer dat hij dan zo duf is, en we niet meer de gewone dingen met hem kunnen doen.....”

⁴⁴ Uit: *De Kracht van de Eenvoud*, de ontwikkelingsgeschiedenis van de Very Intensive Care Workhomes., in de serie In Zicht, ASVZ Groep 2003

Ik spreek hier over cliënten die zijn vastgelopen in toenemende agressie, zelfverwonding, die vastgebonden en onder de medicijnen de dag doorbrachten. Grote handelingsverlegenheid bestond er in de ontmoeting met deze cliënten. Separeren, middelen en maatregelen toepassen, vastbinden, sederende medicatie, ondanks deze interventies, of misschien juist onder invloed van... veranderde het gedrag niet.

Langs soms nauwelijks begaanbare wegen, via hobbels en kuilen, met vallen en opstaan, is in de ontmoeting tussen begeleiders en cliënten een omslag gekomen. Een omkeer, een nieuwe start in een Workhome, een erkenning van de problemen, een nieuwe diagnose, (meer opgesteld in mogelijkheden en in kansen!) bieden een opening voor een nieuw perspectief, herstel van het gewone leven door het herwinnen van een gevoel van veiligheid en vertrouwen.

Er worden relaties gelegd, de dialoog komt op gang, competenties worden aangesproken, een vast dagritme vormt de bedding van de activiteiten, er komt invloed op het eigen leven, uitdagingen worden aangeboden, de ervaring van een betekenisvol bestaan!

Doet het er toe?

Ja zeker doet het er toe, want in de wijze van ontmoeten die met deze aanpak is mee gegeven, vind ik de verbondenheid terug. De verbondenheid tussen zelf en de ander, tussen jezelf en je begeleider, je coach, je maatje. Daarmee komt de vertrouwenwekkende ervaring dat je bij iemand hoort, iemand die je ter harte neemt, iemand die je ziet staan. In de ontmoeting ontstaat betekenis voor het eigen leven en van het leven van de ander. En die ervaring van zin en betekenis is tegelijk de kracht van de dagelijkse ontmoeting tussen begeleider en cliënt. Er is een gevoel van veiligheid en met vertrouwen in elkaar gaan mensen de ontmoeting aan en lopen in het leven een eindje met elkaar mee.

In aanraking komen met dit model van “ontmoeten” is voor de geestelijk verzorger een venster om naar het leven te kijken, de gebrokenheid op te merken, en daarin te zoeken naar een perspectief. Soms dichtbij, een concreet doel, dat binnen afzienbare tijd wordt bereikt. Soms in de verte, een overstijgend doel, dat verwijst naar herstel van Leven, een wenkend perspectief, “de belofte, het visioen...”

Ervaring (10)

“We beginnen om een uur of half acht. De mensen komen uit bed, naar de wc, onder de douche, afdrogen, aankleden, met elkaar tafeldekken, ontbijten, met elkaar afruimen, tandenpoetsen, schoenen aan, jas aan, naar buiten, aan het werk: schoffelen, nestkastjes in elkaar zetten, een bootje opknappen...”

Gewoon het normale leven, met een vast voorspelbaar ritme. Kan de cliënt zich zo staande houden? Er is geen onduidelijkheid, dan ook geen verwarring, en dan ook geen escalaties.

4.3 Gezamenlijk werkveld, taalveld en perspectief

In de kennismaking met deze wijze van werken vallen een aantal overeenkomsten op tussen ontmoeten volgens dit model en ontmoeten, zoals dat in het perspectief van geestelijke verzorging wordt uitgewerkt. Het gaat hier om overeenkomsten in het werkveld, een gemeenschappelijk taalveld, en het perspectief, in de ene situatie een perspectief van de dag, in een andere situatie een perspectief voor het leven.

Gezamenlijk werkveld

In het werkveld dat ons als hulpverleners bindt, de zorg voor de mens met een verstandelijke beperking, hebben de geestelijk verzorger en de werker volgens dit behandelmodel een inspirerende taak: het bewaren en behoeden van de grond(vorm) van het bestaan, in een situatie waarin die grond(vorm) soms geweld wordt aangedaan, of in professionalisering en kwaliteitseisen minder aandacht krijgt. Het domein van de diepste grond van het bestaan, is het domein van de levensbeschouwing. De geestelijk verzorger brengt levensbeschouwing ter sprake. Voortdurend vindt een wisselwerking plaats tussen het gewone leven en het verlangde leven. Daar komen de vragen naar voren, daar is vreugde, verdriet en verzet. Daar vermoeden wij God.

Gezamenlijk taalveld

Enkele woorden die in het model worden gebruikt, roepen onmiddellijk de verbinding op met geladen begrippen uit de theologie:

De creatie, de schepping, de voortgaande schepping, een nieuw begin, start van herstel van het gewone leven. De schepping van de verbeelding, belangrijke vorm van communicatie.

De *co-creatie*, het gezamenlijke begin van dat herstel. (vgl de intersubjectiviteit als begrip bij Cooper-White). De in de schepping meegegeven relationaliteit als menselijke conditie.

De dialoog tussen client en coach, tussen zelf en de ander (vgl Buber's dialogische principe)

Voor deze houding is *lef* nodig, de moed om de ander tegemoet te treden, erkennend, waardierend, bemoedigend, maar ook terugtrekkend om ruimte te geven en recht te doen.

Gezamenlijk perspectief

En dan is het perspectief in Ter Horst's "Herstel van het gewone leven" een gedeeld perspectief met geestelijke verzorging. Hij omschrijft het perspectief als richtingsbesef, belofte en visioen, "het Leven zoals dat geleefd behoort te worden en zal worden. Het verlangde leven".

Nadrukkelijk wordt het perspectief in het model benoemd als klein, haalbaar en mogelijk. Tussen de regels door en in vele gesprekken beluister ik dat de gedachte aan het verlangde leven, onbenoemd, toch een rol speelt. Professioneel en kwaliteitsgericht, dat ook, maar vooral menselijk en betekenisvol. De verbinding met geestelijke verzorging, met pastoraat, is eenvoudig te maken.

4.4 Raakvlak met het pastoraat

En waar het dan ten diepste gaat over het leven, zoals dat geleefd kan worden, het verlangde leven, dan spreken deze aspecten van het model, “belofte”, “verlangen”, het meeste aan, omdat ze verwijzen naar het perspectief van menszijn, zoals dat met de schepping is meegegeven. Op weg naar Beloofd Land. Het gewone leven, dat uit loopt op Leven met een hoofdletter: het met elkaar oplopen, het op weg gaan, de woestijnervaring van trauma, van angst en strijd, van destructie en wantrouwen, en dan die omkeer, of misschien wel “doorgang” naar een toekomst, naar een ander perspectief. Op weg als mens, in dialoog verbonden met anderen, met eigen verantwoordelijkheid, naar een sociaal bestaan van samen leven en samen werken, naar respect en ruimte, waardering en erkenning. En daarin kiest de geestelijk verzorger zijn positie.

Met de in het model genoemde onvoorwaardelijke ondersteuning is trouw meegegeven. Als bedding voor een groeiend vertrouwen. De begeleider ondersteunt. Hij nodigt uit, creëert kansen, biedt ruimte en daagt uit. Herstel van leven heeft alles te maken met levensbeschouwing, want het overstijgt het hier en nu, en reikt een perspectief aan, wat lucht in benauwdheid, enig zicht in het donker. Het bijbelse beeld dat daarbij naar voren komt, is Josef, die door zijn broers de weg wordt afgesneden, in de put wordt gegooid, maar daar in de diepte steeds dat stukje blauwe lucht kan zien, en zo de hoop levend kan houden. In de praktijk gaat het om de mens die door zijn ontwikkelingsprobleem de weg naar het gewone leven wordt afgesneden en afhankelijk is van professionele hulp om de hoop levend te houden. Hoop op blauwe lucht, op uitzicht, op perspectief. Dit beeld geeft een extra dimensie aan de ontmoeting met elkaar.

Want meer nog dan te spreken, te overtuigen, te weerleggen, bestaan de grondvormen van een ontmoeting vooral uit verbeelden, als middel om de weg te doen ervaren, die je met elkaar gaat. Alle zintuigen doen hierin mee.

Erkenning en waardering, afkeuring en bemoediging, “warmte en hartelijkheid” zullen in de genoemde grondvormen aantoonbaar, dus duidelijk moeten zijn. Daarbij zijn symbolen en rituelen onontbeerlijk: om al die levensthema’s te verduidelijken, symbolisch onder woorden te brengen. En daarin en daardoor de God van alle leven ter sprake te brengen, “God staat aan het begin en Hij komt aan het einde. Zijn woord

is van het zijnde *oorsprong en doel en zin*” zijn de woorden van een gezang ⁴⁵ Sprekend over “herstel van het gewone leven” zal de geestelijk verzorger de dimensie van het symbolisch bewustzijn aanspreken in zijn pastorale werk in de zorg voor mensen met een verstandelijke handicap. Vooruitlopend op het herstel van Leven, is het herstel van leven de anticipatie ervan. Meininger (1997) spreekt in dit verband over de verbeelding als “imaginatieve anticipatie”.

Ervaring (11)

Ze is regelmatig depressief. Daarnaast beschadigt ze zichzelf omdat ze vindt dat ze straf verdient.

Ze vindt dat God eens wat vaker moet straffen, ... en dan somt ze op wie er gestraft moet worden en waarom (Piet, omdat hij haar de boter niet wilde aangeven, Jan omdat hij haar geen kaakje bij de koffie gaf). “Eten” heeft haar grote belangstelling. Als ze over de weg langs de vijver naar haar werk loopt, op het instellingsterrein, kom ik haar tegen. Het symbool van de weg die we samen gaan, is voor haar gemakkelijk te begrijpen. En op die weg “zien en horen, voelen en ruiken” we van alles. In de herfst liggen er bladeren, we horen een fietsbel, eenden zwemmen in het water, sneeuwkllokjes komen uit de grond als de winter voorbij gaat, maar ook en vooral liggen daar stenen, grote en kleine. Je kunt ze oprapen en ze goed bekijken, sommige stenen zijn mooi geaderd en glad, maar sommige stenen zijn lelijk, soms stoot je je aan een steen, of kun je niet doorlopen, omdat de steen in de weg ligt.

Na een tijd spreek ik haar weer. “Hoe is het met je?” vraag ik. “Er lag een steen op mijn weg, en de leiding heeft die voor me weggeduwd”.

De symboliek doet hier zijn werk, we verstaan elkaar en kunnen het symbool gebruiken in onze communicatie. En zo is het ook met Licht en Zout, Adem, Vuur en Vlam, Brood en Wijn, Naam, Vis, Druiventros en Regenboog. Symbolen uit het dagelijks leven, die verwijzen naar het ongrijpbare, transcendente, naar geloof in God, naar Jezus die ons voorging. Dichterbij, aardser zijn Doos (zien: soms even), Schelp (geborgen als een parel), Lichaam (vele leden), Stok (steun). Met deze symbolen (en soms worden in gesprek ter plekke nieuwe symbolen aangereikt) kunnen we dat verlangde Leven ter sprake brengen en het proberen te verstaan.

In de ontmoeting zijn het Ik en de Ander, het eigene en het vreemde, die een verbinding met elkaar aangaan op basis van vertrouwen. En daarmee zou het perspectief van ontmoeten wel eens hetzelfde kunnen zijn als het perspectief van religie. Want ook daar komen twee werelden elkaar tegen, het zijnde en het transcendente Religie vormt de verbinding daartussen op basis van geloofsvertrouwen. Beide, ontmoeten en geloven, vragen vertrouwen om op een woord / Woord een antwoord te geven, een daad te stellen, en iets te ontvangen dat evenwicht brengt.

“Mijn hart is onrustig, tot het rust vindt in U”, (Augustinus), is een gedachte die hier zo vertaald kan worden: de rust én de onrust van het eigene ontmoet datgene wat van

---

⁴⁵ Liedboek der Kerken, gezang 1,4

de andere kant komt, het vreemde. Het jaagt meer onrust aan, roept op, wekt op, daagt uit, totdat daarin innerlijke rust gevonden kan worden.

Elke ontmoeting is ook een uitdaging en roept op tot verstaan, daagt uit tot werkelijk kennen, totdat de ontmoeting rust bereikt, een genoeg, een vrede, een balans, een herstel van het gewone leven....

Een mensenleven kent het ritme van rust en onrust, van inkeer en uitdaging, van spel en werk, soms niets te betekenen, soms betekenisvol. Steeds is er de spanning, vervolgens ontspanning. Ontmoeting is als het leven zelf, altijd op zoek naar een balans, een herstel van evenwicht.

HOOFDSTUK 5   COMPETENTIES IN DE ONTMOETING

De competenties van de geestelijk verzorger worden in de literatuur genoemd en stemmen in grote lijnen met elkaar overeen, met hier en daar een accent omdat ze beschreven zijn vanuit een bepaalde invalshoek, of met een bepaald perspectief.

Het meest algemeen zijn ze omschreven in het *handboek geestelijke verzorging*:⁴⁶ In het kort: de pastoraaltheologische competentie, de communicatieve competentie en de personale competentie.

De pastoraaltheologische competentie is weet hebben van het eigen geloof en van het pastoraal handelen door studie en oefening. De communicatieve competentie is de vaardigheid de ander te bereiken, in diens leven, op diens levensweg, inlevend en uitdagend. Daarbij zijn eigenschappen als sociale vaardigheid, flexibiliteit, betrouwbaarheid, omgaan met teleurstelling, en vaardigheden als taalgebruik en verbeeldingskracht onontbeerlijk. Zij vullen de personale competentie in.

Als we het hebben over de persoonlijke inzet in het werk gaan kennis, vaardigheid en persoonlijkheid hand in hand. Kennis doe je op door studie, verbonden met wijsheid, vaardigheid verkrijgt je door oefening en geduld, de personale competentie is die van de zelfkennis en het zelfvertrouwen, waarmee in de ontmoeting de brug geslagen wordt naar de kennis van de ander en het vertrouwen in de ander.

Met competenties kun je op weg naar de “helende potentie van de intersubjectiviteit”, schrijft Cooper-White (2004). Zij dringt erop aan eerst de “self-care” ter hand te nemen, om vervolgens de vrijgekomen ruimte te benutten voor de empathie naar de ander toe (met de focus op de ander). Haar visie op de tegenoverdracht leidt tot de intersubjectiviteit, de ervaring van de gedeelde werkelijkheid. De theologische reflectie reikt de mogelijkheid aan om bijbelse en andere verhalen, beelden en symbolen te verbinden met de levensvragen die in de ontmoeting naar voren komen. Zoals bijvoorbeeld de hoop in het Triple-c programma wordt verbonden aan Josef die door zijn broers in de put wordt gegooid. Beelden en symbolen worden aan cliënten aangereikt, naast de rituele handelingen waaraan het (kerkelijk) leven zo rijk is.

Ik noem hier enkele competenties.

J.E.Dittes (1979), counselor van pastores en man van de praktijk, legt de nadruk op naar het lijkt de afgeleide identiteit van de pastor. (“Hoe kan ik een pastor zijn, als de ander geen pastorant wil zijn?”) Hij benadrukt de personale competentie, de zorgvuldigheid en gevoeligheid voor de kwetsbaarheid van mensen die met de vraag “Heb je even tijd voor me?” bij je komen. Hij spreekt over het aangaan van partnerschap door je te verdiepen in de ander. Richt je intens op de vraag die naar voren komt, en ga een verbindende ontmoeting aan. (commitment). En bovenal: spreek vanuit het Evangelie over gebrokenheid en heling, over menselijke nood, over vervreemding. Dittes laat zien hoe je met behoud van grenzen en ondanks weerstand,

---

⁴⁶ DOOLAARD, J., (red.) *Nieuw handboek geestelijke verzorging*, Kampen: Kok 2006 deel I, 4.2 p 142-143

daarin en daardoor, toch de ontmoeting kunt aangaan.; ondanks de ervaren teleurstelling over het eenzijdige commitment. Omgaan met de teleurstelling in de ontmoeting is die onder ogen zien en in te leven, en daarin hoopvol ruimte te zoeken om opnieuw de ontmoeting aan te gaan. Dittes noemt dit het transformeren in hoop.⁴⁷

In het Triple-c behandelplan worden de competenties van zowel de cliënt als van de coach/begeleider benut om samen een co-creatie, een gezamenlijke competentie, op te bouwen. Deze competentie-in-relatie geeft betekenis aan het dagelijks leven, uitnodigend, uitdagend, kansen scheppend en ruimte gevend.

Het is niet alleen een plan voor behandeling van cliënten, maar even goed een model voor coaching van professionals, zoals orthopedagogen/psychologen, teamleiders, etc. De competenties liggen in de domeinen zelfzorg, werken, wonen en vrije tijd, en hebben inderdaad te maken met de eerder genoemde grondvormen van het leven. In die grondvormen zal kennis, vaardigheid en zelfkennis ontwikkeld moeten zijn, als competenties die houvast geven, competenties, die centraal staan, in tegenstelling tot een model waar het ongewenste, en soms onbegrepen gedrag, centraal staat.

Elke hulpverlener zal in dit model iets tegennatuurlijks ervaren, namelijk de ontmoeting met iemand die door zijn gedrag in eerste instantie afwijzing oproept. Vervreemding zal dan ook overheersen. Het dragende idee is hier dat intensief samenwerken uiteindelijk voor cliënt en begeleider bevredigender is en perspectief biedt.

Expertise, “kennis, ervaring en inzicht” *gecombineerd met gedrag*, “voelen (emotie), denken en handelen” leidt tot een aantal andere competenties, als creativiteit, sociale vaardigheid, overtuigingskracht, energie, vasthoudendheid, onafhankelijkheid, lef.⁴⁸

De competenties voor de geestelijk verzorger zijn niet anders dan de hier boven genoemde, misschien in andere mate, maar toch, in contact met de cliënten gaat het om expertise en gedrag. Sociaal vaardig in het maken van contact, vertrouwenwekkend en vertrouwen gevend. Specifiek voor de geestelijk verzorger is bovendien het symboolbewust zijn en de rituele vaardigheid.

Hij zal moeten vertrekken vanuit acceptatie, en proberen aan te sluiten bij de persoon en zijn leefwereld, daarbij zoekend naar mogelijkheden om de competenties van cliënten te markeren. Die stijl van werken is eerder *waardierend* dan *normerend*⁴⁹ te noemen.

In het algemeen is het inzoomen op ieders verlangen naar herstel van het gewone leven, en ten diepste het verlangen naar herstel van Leven, de taak van de geestelijk

---

⁴⁷ DITTES, J., 1979 p 16

⁴⁸ VAN WOUWE, H., VAN DE WEERD, D, *Co-creatie in dialoog*, lezing 12th World Congress, International Association for the Scientific Study of Intellectual Disabilities, Frankrijk, 2004

⁴⁹ SCHOUT, G., *Professionele competenties meten?* In: Maandblad Geestelijke Volksgezondheid 62 (2007) 12 p 1028-1031

verzorger. Het ter sprake (helpen) brengen van de trage vragen van het leven ⁵⁰, woorden zoeken, symbolen aanreiken, rituelen inbrengen, waarmee die vragen een zekere lading kunnen krijgen, want “trage vragen zijn ook vage vragen” die we lange tijd kunnen negeren en die, als ze toegelaten of onontkoombaar worden, niet zomaar gemakkelijk onder woorden zijn te brengen. Ze dringen zich in ons leven langzaam aan ons op. Je daarmee te verhouden is een levensopdracht voor elk mens.

Daarbij is de zielzorg nodig als een vorm van reflectie op het leven van alledag. Een mystagogische houding, namelijk mensen begeleiden in het leren verstaan van het geheim van hun eigen leven, betekent een zoekend, volhardend, hoopvol, meegaan met de ander op de weg van het leven. Dat meegaan betekent niet vooruitlopen, of harder lopen dan de ander, maar betekent je (met empathie) te voegen in *zijn* leven, met *zijn* verhaal, in *zijn* tempo, en *zijn* begrip, zonder daarbij de eigen grens uit het oog te verliezen. Meegaan wil ook zeggen dat je de relatie met de ander zoekt, daarin verwijzend naar een symbolische werkelijkheid die het alledaagse te boven gaat. Het is een hoopvol verwijzen naar een horizon van herstel, die soms heel dicht bij het gewone leven ligt, of naar een horizon verder weg.

Steeds is er de zoektocht naar voldoende nabijheid maar ook voldoende distantie, ruimte voor eensgezindheid en ruimte voor verschil, in een bedding voor alle facetten van het gewone leven, en in die bedding loopt de geestelijk verzorger mee met de cliënt.

Hij zet zich in om het uit te houden in de weerbarstigheid van de ontmoeting, het uit te houden bij teleurstellingen. Maar ook om de ontmoeting te vieren, in kerkelijk en dagelijks samenkomen.

En wat hierbij dan ook niet mag ontbreken, is de eigen spiritualiteit van de geestelijk verzorger. Niet zozeer een competentie, meer een wezensdeel. Maar het is wel werkzaam als competentie, mits ingezet in wijsheid. Het heeft alles te maken met de wezenlijke inzet van de geestelijk verzorger, wezenlijk, met heel zijn wezen.

Want ook het eigen leven staat in een bepaald licht, heeft “een oorsprong, een doel en een zin”. Dat wat we God noemen. Daarover te kunnen communiceren; daaraan de kracht en de drijfveer te ontleen, daarover te spreken op een aardse manier, in het gewone leven, en toch steeds het mysterie te kunnen laten zijn; als een verwijzing naar een liefdevolle God, die met mensen een relatie aan wil gaan, een God die ontmoeten wil en met wie mensen een ontmoeting aangaan..... hoe dan ook, op eigen wijze, in een eigen spoor.

Tastend en zoekend, maar ook verwijzend naar dat spoor, loopt de geestelijk verzorger mee op de weg die begint bij de ontmoeting met de ander.

“...Als uzelf. Op weg naar dezelfde bestemming”. Zou dat de vragen in hoofdstuk één in stellende zin beantwoorden: “Dat ik jou ontmoeten kan!”

---

⁵⁰ VAN DER KOOL, M., *Geestelijk verzorger helpt bij trage vragen*, in: Centraal Weekblad, voor mens, kerk en samenleving, 18 april 2008.

HOOFDSTUK 6   DAT IK JOU ONTMOETEN KAN! – SAMENVATTING

De fenomenologie, de antropologie en de psychologie vormen in de eerste drie hoofdstukken de vensters door welke naar “ontmoeting” wordt gekeken. De beschrijvingen cirkelen rond de vraag of je de ander, mens met een verstandelijke handicap wel kunt ontmoeten. De ambivalentie tussen eigen en vreemd, en daarmee tussen afstoten en aantrekken, is onlosmakelijk verbonden aan de ontmoeting met de zo vreemde ander. (Isarin, 2001) De ambivalentie is eigen aan het leven en dus onophefbaar. Toch gaan mensen steeds opnieuw ontmoetingen aan. Het verlangen de ander te ontmoeten ligt in het ontlenen van identiteit aan de ander. (Verhaeghe, 2002) Verlangen en hoop dat in en door de ontmoeting iets zichtbaar wordt van een perspectief van het leven. Buber (vert. 1998) zoekt naar de grondstructuren in menselijke relaties. Hij gebruikt het begrip “dialogaal” in de relatie tussen Ik en de ander als een existentiële kwaliteit, die leidt tot dat perspectief. In de relatie ben je elkaars “mens”, verbonden met elkaar. En in die verbondenheid vindt Buber een besef van religiositeit.

Tussen Ik en de ander ontstaat op het moment van ontmoeten een leeg moment om te kiezen tussen afstoten en aantrekken, tussen distantie of nabijheid, tussen het ervaren van overeenkomst en verschil als mogelijkheidsvoorwaarde om de ervaren bevreemding van de ontmoeting om te buigen tot *ver*-vreemding of verbinding.

De antropologie beschrijft het eigene en het vreemde van de mens, in de taal van het verschil. Het is de zorgethiek (Tronto, 1993) die het verschil tussen mensen opneemt in solidariteit en daarmee probeert een verbinding tussen mensen tot stand te brengen.. De grondstructuur van het menselijk leven is van narratieve aard. Het leven vertelt iets over deze mens, en om hem te leren kennen, zullen we empathisch in moeten gaan tot de eigen innerlijke ervaringen van deze mens (Kohut, in Cooper-White, 2004). Het authentieke verhaal komt in relatie met de ander aan het licht en wordt interpreterend verstaan (Meininger, 1997). Aandacht, een goede communicatie en wezenlijke inzet zijn de bouwstenen voor een goede ontmoeting. In een waardevol proces komt vanuit de ontmoeting de relatie tot stand. Empathie en intuïtie maken daar deel van uit.

De theologische antropologie benoemt de relatie als een scheppingsgegeven. De mens is op relatie aangewezen net als God die in relatie is met Zijn schepping. De bijbelse beelden zetten de relatie dan ook in een ander licht. Want Ik en de ander, de gehandicapte mens, hebben elkaar nodig om gekend en erkend te worden. Beide leven daarbij in een betekenisvolle wereld en dragen bij aan elkaars betekenis.

Denken over de gehandicapte mens hangt samen met het denken van de mens over zichzelf. Het bevreemdende, het lijden lijkt te worden glocaliseerd in de ander; de mens zelf lijkt daar geen deel aan te hebben. Het is de onmogelijkheid zich tot het

lijden te verhouden, die storend werkt op de dialoog binnen de mens zelf. In de ontmoeting gaat het om de dialoog met de ander. De mens die deel heeft aan de ontmoeting zou de dialoog met zichzelf en de ander kunnen herstellen binnen de samenhang van de relatie.

Meer dan uit te gaan van overeenkomsten en verschillen tussen mensen, wijst de theologische antropologie op het denken in termen van bestemming, het uiteindelijke doel van het mensenleven. Daarin zijn mensen gelijk, “als uzelf”. Dit denken is een perspectiefdenken, het anticipeert op het uiteindelijke, de vervulling van het menszijn. Meininger spreekt hier over “imaginatieve anticipatie” (Meininger, 1997), waarmee hij bedoelt mens te zijn in het hoopvolle licht van de eschatologie. En in dit spoor ligt ook het thema van herstel van het gewone leven.

De psychologie verwijst naar de dynamiek van het proces van ontmoeten. Welke gevoelens spelen mede een rol in dat proces. Eigen en vreemd komen elkaar tegen met alle emoties van dien. Het proces zou van bevreemding naar toewending moeten gaan. Aan de hand van kennis en competenties groeit het vertrouwen in de ander. Daarmee is al iets gezegd over de inzet van de geestelijke verzorger. Goed professioneel handelen zoekt de mogelijke verbinding, zoekt recht te doen aan elkaars verlangen, zoekt het vertrouwen in jezelf en in de ander. Vertrouwen lijkt gebaseerd te zijn op kennis, vaardigheid, communicatie en verwachting (Baart, 2006), maar ook op veiligheid en bescherming.

De cliënt zal vertrouwen in de ander hebben bij voldoende veiligheid en een hoopvol perspectief. Vertrouwen op grond van een gezamenlijk verlangen. Gezamenlijk, ...als u zelf! De psychologie wijst op het probleem van de tegenoverdracht, van verwachtingen en teleurstellingen, (Dittes, 1979) maar wijst ook op de helende potentie van de intermenselijke ruimte, de ruimte die bij de ontmoeting ontstaan, ruimte waarin Ik en de ander gezamenlijk onze werkelijkheid creëren, en waarin “wijsheid” gevonden wordt, (Cooper-White, 2004) verwijzend naar het herstel, het uiteindelijke, de Belofte.

De ander leren kennen lijkt op “staan op heilige grond”, (Cooper-White, 2004), terwijl soms wordt gesproken over het levensverhaal als een heilige tekst. Daarmee wordt iets aangegeven van het onkenbare, het onachterhaalbare, waarbij men op afstand blijft en respectvol de ontmoeting aangaat.

Het theoretische model van Ter Horst (1977, 2002) met als doel “herstel van het gewone leven” dient als basis voor Triple-c, een behandel- en ontmoetingsmodel voor cliënten met een verstandelijke handicap en hun begeleiders. Het model is gericht op vier domeinen, zelfzorg, zorg voor de woning, werk en vrije tijd. Niet het ongewenste en onbegrepen gedrag is centraal maar de relatie en het samenwerken. Niet het “beheersen” van de situatie heeft de nadruk, maar het ondersteunen van de cliënt. Het doel is steeds “herstel van het gewone leven”, even eenvoudig als helder. Werkveld,

taalveld en uiteindelijk perspectief komen sterk overeen met die van geestelijke verzorging. We spreken dan ook over het raakvlak met het pastoraat.

In de literatuur worden de noodzakelijke competenties voor de geestelijk verzorger genoemd. De pastoraaltheologische competentie, de communicatieve competentie en de personale competentie. Kennis, ervaring en inzicht enerzijds, en voelen, denken en handelen anderzijds, leiden tot een aantal andere competenties: aandacht, creativiteit, openheid, gastvrijheid, ... alles om in te zetten tijdens de ontmoetingen.

Het helpen ter sprake brengen van levensvragen, woorden zoeken, symboolbewustzijn en rituele vaardigheid, om mensen te begeleiden in het leren verstaan van het geheim van het eigen leven; met deze taken kan de eigen spiritualiteit van de geestelijk verzorger niet onbenoemd blijven. Meegaand in het spoor van de ander, maar op grond van het eigen spoor, op weg naar je bestemming.

HOOFDSTUK 7 CONCLUSIES

Kan ik jou ontmoeten....?

De ontmoeting met de ander, de cliënt met een verstandelijke beperking, vindt plaats in het dagelijkse leven. Het is een avontuur, niet te voorspellen. De reactie op het vreemde uiterlijk, op het gebrek aan taal, op de beperkte sociaal-emotionele vaardigheid, is er één van bevreemding.

In de ontmoeting brengt bevreemding onzekerheid met zich mee. Een niet weten hoe te handelen, een niet weten wat te kunnen verwachten. Bevreemding die dan zomaar kan omslaan in vervreemding.

De persoonlijke inzet in de ontmoeting wordt bemoeilijkt door die onzekerheid.

De hypothese is dat hoewel juist in de ontmoeting de persoonlijke inzet onontbeerlijk is, deze helpend dan wel hinderend aanwezig kan zijn. Helpend aanwezig zijn in de ontmoeting is: ondersteunen, ruimte scheppen, uitdagen, maar ook begrenzen en veilig stellen met een perspectief voor ogen. Hinderend aanwezig zijn in de ontmoeting is: beperken, te veel nabijheid of te veel distantie, vluchtig, niet empathisch, en dan ook geen perspectief.

Factoren die de ontmoeting en de persoonlijke inzet daarbij nog meer onder spanning zetten, zijn de eigen gedachten en gevoelens, verwachtingen en teleurstellingen. Overdracht en tegenoverdracht zijn momenten in de ontmoeting die waakzaamheid vereisen.

Zowel Dittes (1979) als Cooper-White (2004) hebben vanuit hun praktijkervaringen de theorie onderbouwd, dat persoonlijke inzet, de subjectiviteit, een positieve impuls geeft aan de ontmoeting, daar waar de subjectiviteit van het zelf zich verbindt met de subjectiviteit van de ander. Deze intersubjectiviteit heeft de mogelijkheid in zich van helende potentie in de intermenselijke ruimte.

Dit relationele paradigma, de intersubjectiviteit, gaat uit van de relationaliteit van de mens. De mens heeft de ander nodig om tot subjectontwikkeling te komen (ontwikkelingspsychologie), en om “elkaars mens” te zijn (antropologie) en elkaar “tot mens” te zijn (theologische antropologie). De ander leren kennen is ook zelfduiding.

In de ontmoeting tussen Ik en de ander is er verschil in identiteit. Twee “levensverhalen” ontmoeten elkaar, worden elkaar gewaar, raken elkaar. In de

ontmoeting ontmoeten ook twee werelden elkaar, in woord en antwoord, niet alleen wat verschilt, maar ook wat overeenkomt. Deze onophefbare dualiteit van verschil en overeenkomst, van zelf en ander, wordt één in de richting van “bestemming”, een gezamenlijk perspectief, een doel in het leven.

In de wereld waar het gewone dagelijkse leven wordt bedreigd door beperkingen en tekorten, door gebrek en gedrag, is herstel van het gewone leven zo’n gezamenlijk perspectief.

Op grond van het theoretische model van Ter Horst (1977, 2002) die oproept in een vastgelopen opvoedingssituatie terug te gaan naar de grondvormen van het gewone leven is in de instelling het behandelingsmodel Triple-c ontwikkeld, een ontmoetingsmodel tussen cliënt en coach met als inzet de competenties van beiden.

Het zijn de competenties als kennis en vaardigheden, maar ook de inzet van de persoonlijke kwaliteiten, die in dit model de middelen zijn om tot het doel, herstel van het gewone leven, te komen.

Het raakvlak met theologie is dat de mens geschapen is en leeft in de omvattende zorg van een liefdevolle God. De levensweg van mensen, hoe die ook loopt, is in perspectief gezet van de Belofte, van een visioen, van een ontmoeting met de Eeuwige. Van een Herstel van Leven.

Dat perspectief in de ontmoeting kan tussen mensen gestalte krijgen. De ontmoeting wordt dan een pastorale ontmoeting op de levensweg van mensen. Het perspectief is dan “herstel van leven” in geloof te overstijgen in de richting van Herstel van Leven, de uiteindelijke ontmoeting. Een bijbels perspectief.

De competentie van religieuze communicatie en de competentie van het aanspreken van het symbolisch bewustzijn, zijn daarbij zeer van dienst.

Persoonlijke inzet, competenties en kwaliteiten dienen voortdurend de nodige aandacht te hebben. Studie en oefening, tijd en aandacht voor het eigen leven en de eigen dagelijkse zorg vormen de bouwstenen voor de groei van de eigen spiritualiteit.

Ontmoeting is als religie: beide hebben rust en onrust in zich, beide zijn werkzaam in het nu en gericht op de toekomst, beide dragen zekerheid en twijfel met zich mee. En de bevestiging én de uitdaging.

Daarnaast zijn het Vertrouwen in jezelf en in de ander, en Verlangen naar herstel, die zowel in de ontmoeting als in religie kracht en richting geven.

Ontmoeten is hoopvol volharden, op de weg die leven heet, in de weerbarstigheid van het verstoorde bestaan.

BIBLIOGRAFIE

- BAART, A., *Een theorie van de presentie*, Utrecht: Lemma (2001) 2004
- BAART, A., *Leven en verlaten leven, Over de betekenis van presentie voor vertrouwen*, Lezing presentiecongres, Amersfoort 2006
- BAUMEISTER, R. F., *Meanings of life*. New York: The Guilford Press 1991
- BODISCO MASSINK, J., *Als een heilige tekst. Opstellen over pastoraat en psychotherapie*, Tilburg: KSGV 2004
- BUBER, M., *Ich und Du*, (Ik en Jij, vert. door M. Storm), Utrecht: Bijleveld (1923, 1958) vert. 1998
- COOPER – WHITE, P., *Shared Wisdom. Use of the self in pastoral care and counseling*, Minneapolis: Fortress Press 2004
- DITTES, J.E., *When the people say no. Conflict and the Call to Ministry*, New York: Harper Ministers paperback library 1979
- DOOLAARD, J. (red.), *Nieuw handboek geestelijke verzorging*. Kampen: Kok, 2006
- HEIJKOOP, J.C.M., *Vastgelopen. Anders kijken naar begeleiding van mensen met een verstandelijke handicap met ernstige gedragsproblemen*, Baarn: Nelissen (1991) 2003
- HORST, W. TER, *Het herstel van het gewone leven*, (Orthovisies 5) Houten: Bohn Stafleu van Lochem 1977 (...) 2002
- HOUTEPEN, A., *Uit aarde naar Gods beeld. Theologische antropologie*, Zoetermeer: Meinema 2006, 2, 65-127
- ISARIN, H.H.P., *De eigen ander. Moeders, deskundigen en gehandicapte kinderen. Filosofie van een ervaring*. Dissertatie, Budel: Damon 2001
- LEVINAS, E., *Het menselijk gelaat. Essays*, vertaald door A. Peperzak, Deel II, *Filosofie van het menselijk gelaat*. Amsterdam: Ambo 2003
- MEININGER, H.P., *Ontmoeting met verstandelijk gehandicapten. Een theologische reflectie over het raakvlak tussen de werkelijkheid van verstandelijk gehandicapten en het evangelie*”, in *Praktische Theologie* 18 (1991) 3 275-301
- MEININGER, H.P., “.... *Als uzelf*”, *een theologisch-ethische studie van zorg voor verstandelijk gehandicapten*. Dissertatie, Vereniging 's Heeren Loo 1997
- MEININGER, H.P., *Zorgen met zin. Ethische beschouwingen over zorg voor mensen met een verstandelijke handicap*. Amsterdam SPW 2002

REINDERS, J.S., *“Wat niets kan worden, stelt niets voor. Mensen met een ernstige verstandelijke handicap in het licht van de hedendaagse gezondheidsethiek, een kritische uiteenzetting”*, Inaugurele rede, VU Amsterdam: 's Heeren Loo 1996.

REINDERS, J.S., *De cliënt als bron van kennis*”, jubileum kenniscentrum Carantegroep, Wageningen, 22-11-1977

SCHOUT, G., *Professionele competenties meten?*, in: Maandblad voor Geestelijke Volksgezondheid, 62 (2007) 12, 1028-1031

TIMMERS-HUIGENS, D., *Mogelijkheden voor verstandelijk gehandicapten. Een weg naar vreugde beleven*, Utrecht: Lemma 1995

TRONTO, J.C., , *Moral Boundaries. A political Argument for an Ethic of Care*, New York, Londen: Routledge 1993

VERHAEGHE, P., *Over normaliteit en andere afwijkingen, handboek klinische psychodiagnostiek Deel I, Diagnostiek en discours*. Leuven: Acco 2002

BIJLAGEN

BIJLAGE 1 Visie van ASVZ Zuid West

Dit stuk gaat over uitgangspunten en keuzes. Wat vinden wij belangrijk en hoe werkt dat uit in de praktijk. Een visie is geen receptenboek in de zin van: ‘zo moet je het doen’. Een visie is wel een leidraad, een ondersteuning voor de dagelijkse praktijk. Dat wij ons eigen handelen er aan kunnen toetsen. En dat deze visie ons uitdaagt om nieuwe wegen in te slaan, dit om de kwaliteit van onze zorg- en dienstverlening te verbeteren.

Hoe zien wij mensen met een verstandelijke handicap?

Mensen met een verstandelijke handicap maken deel uit van de samenleving. Om aan deze samenleving volwaardig te kunnen deelnemen hebben zij op diverse terreinen hulp en ondersteuning nodig. Hulp en ondersteuning die bij hen als persoon past. Hulp en ondersteuning die wij bieden vanuit respect voor de cliënt en zijn persoonlijke leven.

Vormgeven aan het eigen bestaan

Mensen met een verstandelijke handicap hebben er recht op hun eigen bestaan vorm te geven. Zij moeten invloed hebben op hun eigen leven en de omgeving waarin zij wonen. Voor sommigen betekent dit bijvoorbeeld zelf bepalen hoe je woont en werkt. Voor anderen betekent dit zelf bepalen welk broodbeleg je kiest. Wij vinden dat zelf vormgeven aan je eigen bestaan alleen lukt in relatie met anderen. Wij moeten ons best doen de mens met een verstandelijke handicap goed te leren kennen. Betrokken bij die ander en zijn levensverhaal, streven wij naar een goed leven met en voor anderen. Wij vinden het belangrijk dat wij goed luisteren naar en open staan voor mensen met een verstandelijke handicap. We treden ze met respect tegemoet. Wij zijn als het ware te gast in het huis van onze cliënten.

De vraag van de cliënt staat centraal. Vaak kunnen we de vraag beantwoorden. Soms ook niet. Wij vinden het belangrijk hierover in gesprek te blijven. Een goed contact tussen cliënten, ouders en verwanten en de zorg- en dienstverlening is van belang. Samen met de cliënt en zijn verwanten maken wij een plan. Een plan over de doelen die wij ons stellen in de ondersteuning van de cliënt. Er moet sprake zijn van gezamenlijke zorg en samenspraak.

Ontwikkeling en groei zijn belangrijke begrippen. Wij willen ingaan op de mogelijkheden die wij samen met de cliënt zien. Wat voor de een klein is, kan voor de ander groot zijn.

De activiteiten die wij ondernemen zijn gericht op de uitdaging van het betrokken zijn bij het dagelijks leven. Ook wanneer er geen sprake meer is van ontplooiing en groei,

maar eerder van achteruitgang en verlies van vaardigheden, vinden wij die uitdaging belangrijk. Directe zorg- en dienstverleners krijgen hierbij ondersteuning van andere deskundigen om dit zo goed mogelijk te kunnen doen. Het blijven voeren van een dialoog over elkaars mogelijkheden en onmogelijkheden, leidt uiteindelijk tot goede zorg.

Deel uitmaken van de maatschappij

Mensen met een verstandelijke handicap maken deel uit van de maatschappij. Wij vinden dat wij een verantwoordelijkheid hierin hebben. Het meedoen aan het sociale leven in de eigen omgeving is belangrijk. Mensen met een verstandelijke handicap kunnen dit vaak niet uit zichzelf. Dat betekent dat wij hen hierin ondersteunen. We bieden ondersteuning in het onderhouden en opbouwen van bestaande relaties. En bij het opbouwen van nieuwe relaties met kennissen en vrienden. Leven als anderen, leven met anderen.

Ondersteunen bij levensbeschouwing

Wanneer de cliënt of zijn verwanten dit vragen, willen wij actief ondersteunen wat voor het geloofsleven van de cliënt van belang is. Dit doen wij onder andere in een aantal woonvormen met een protestants-christelijke identiteit.

In deze woningen speelt de protestants-christelijke levensovertuiging een duidelijke rol in het dagelijkse leven. Ook zijn er mogelijkheden voor het starten van woonvormen vanuit een andere levensbeschouwing zoals de islam.

Kwaliteit

Kwalitatief goede zorg vinden wij belangrijk. Goede zorg is zorg die op een aandachtige, verantwoordelijke en professionele manier wordt gegeven. Onder kwaliteit van bestaan verstaan wij vooral goed wonen, goed werken, en lichamelijke en geestelijke gezondheid en welzijn. Net zo belangrijk zijn warmte en geborgenheid, relaties met anderen en meedoen aan je sociale omgeving. Aandacht voor de kwaliteit van bestaan betekent aandacht voor 'gewone' menselijke behoeften zoals het ervaren van contact, afwisseling, genegenheid, activiteit, ontspanning, rust. Begrippen als sfeer, veiligheid en gezelligheid zijn hierbij van belang. Soms moet het gewone op een bijzondere manier aangeboden worden.

Om goede kwaliteit van zorg te bereiken besteden wij hieraan op een systematische manier aandacht. Aandacht voor de kwaliteit van het bestaan van onze cliënten. Het stellen van doelen, toetsen en evalueren behoren bij onze zorg- en dienstverlening.

Bovenstaande visie biedt ondersteuning in de dagelijkse praktijk. Wij kunnen ons eigen handelen er aan toetsen. En deze visie daagt ons uit nieuwe wegen in te slaan. Zo kunnen we de kwaliteit van onze zorg- en dienstverlening verbeteren.

BIJLAGE 2 De Steen

De Steen

Ik heb een steen verlegd
in een rivier op aarde
Het water gaat er anders dan voorheen
De stroom van een rivier hou je niet tegen
Het water vindt er altijd een weg omheen...

Ik heb een steen verlegd
in een rivier op aarde.
Nu weet ik dat ik nooit zal zijn vergeten
Ik leverde bewijs van mijn bestaan,
omdat door het verleggen van die ene steen,
de stroom nooit meer dezelfde weg zal gaan.

Paul de Leeuw
Bram Vermeulen

BIJLAGE 3

Uit: H.H.P. Isarin *“De eigen ander”*.
Moeders, deskundigen en gehandicapte kinderen,
Damon, Budel, 2001, p 36

Prelude 1

Een aardig kind

De zon schijnt. Op de stoep staat een buggy met daarin een tevreden baby. De moeder zit op een bankje en rijdt de buggy zo nu en dan zachtjes heen en weer. Ze ziet een klein jongetje aankomen. Het jongetje ziet de baby, holt enthousiast naar haar toe. Dan staat hij stil en zegt ‘Dag baby’ en geeft de baby een handje. De moeder lacht vertederd en aait het jongetje over zijn bol, hij kijkt haar stralend aan. Hij is een aardig kind.

Een eigenaardig kind 1

De zon schijnt. Op de stoep staat een buggy met daarin een tevreden baby. De moeder zit op een bankje naast de buggy. Ze ziet een jongen aankomen. De jongen ziet de baby, holt naar haar toe, pakt haar gezichtje voorzichtig vast en kust het. De moeder lacht onzeker, bevreemd kijkt ze naar de jongen. Wat een eigenaardig kind.

Een eigenaardig kind 2

De zon schijnt. Op de stoep staat een buggy met daarin een tevreden baby. De moeder zit op een bankje. Er nadert een jongen die in zichzelf loopt te praten. Als hij de baby ziet, zwijgt hij. Hij pakt haar gezichtje voorzichtig vast en kust het. Als de jongen doorloopt, trekt de moeder de kleertjes van haar baby recht, veegt ze het gezichtje schoon. Wat een vreemd kind.

Een eigenaardig kind 3

De zon schijnt. Een moeder zit op een bankje. Naast haar staat een buggy met daarin een baby, geheel verborgen onder een dekentje.

Een eigenaardig kind 4

De zon schijnt. Een moeder zit op de rand van de zandbak. In de zandbak spelen kinderen. Naast de zandbak staat haar kind. Roerloos, onbegrijpend, kijkt hij naar de spelende kinderen.

Een eigenaardig kind 5

De zon schijnt. Een moeder staat op van de rand van een zandbak. Ze roept haar kind dat in de zandbak speelt. Het kind hoort haar, werpt zich in het zand, brult, trekt zich de haren uit het hoofd, bijt zichzelf tot bloedens toe. Omstanders verstarren. De moeder wacht. Vijf minuten later gaan moeder en kind samen naar huis. Het kind is stil.